

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

ZAKLJUČNA NALOGA
PSIHOLOŠKI VIDIKI IGRALNIH URIC ZA OTROKE IN
NJIHOVE STARŠE – ŠTUDIJA PRIMERA

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Zaključna naloga

Psihološki vidiki igralnih uric za otroke in njihove starše – študija primera

(Psychological aspects of play hours for children and their parents – case study)

Ime in priimek: Nina Kočar

Študijski program: Biopsihologija

Mentor: doc. dr. Gregor Žvelc

Koper, julij 2014

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Nina KOČAR

Naslov zaključne naloge: Psihološki vidiki igralnih uric za otroke in njihove starše – študija primera

Kraj: Koper

Leto: 2014

Število listov: 51

Število slik: 5

Število tabel: 4

Število referenc: 51

Mentor: doc.dr. Gregor Žvelc

Ključne besede: otroška igra, prisotnost psa, igralne urice

Izvleček: Igra ima eno izmed osrednjih vlog v procesu izgradnje otrokove notranje psihične strukture. Preko formiranja novih nevronske povezave vpliva na razvoj otrokovih intelektualnih in motoričnih sposobnosti, bistveno pa prispeva tudi k razvoju na socialnem ter čustvenem področju. Raziskave kažejo, da ima tudi prisotnost psa na otroka ogromno pozitivnih učinkov. Neposreden kontakt s psom znižuje sproščanje kortizola ter tako zmanjšuje stres, njegova prisotnost pa poveča izločanje oksitocina in dopamina v možganih.

Da bi združila pozitivne učinke igre in prisotnosti psa, sem sestavila igralne urice ob prisotnosti psa za predšolska dvojčka in njuno mamo.

Srečali smo se enajstkrat, posamezno srečanje je trajalo dobro uro in je bilo razdeljeno na tri dele (vsak približno 20 min). Dva dela sta vsebovala interakcijo s psom, eden pa dejavnost z mamo po izbiri dvojčkov.

Efektivnost uric in njihov vpliv na družino sem ocenjevala z opazovanjem in pol strukturiranim intervjujem. Rezultati kažejo, da so imele igralne urice največji vpliv na poslušnost dvojčkov in na mamino striktnost pri postavljanju pravil, kar je posledično zmanjšalo občutek stresa v družini. Na podlagi študije se mi poraja ideja, da bi igralne urice s prisotnostjo psa lahko predstavljale inovativen pristop pri spodbujanju pozitivne interakcije med starši in otroki ter zniževanju stresa, ki ga skrbniki v svoji vlogi velikokrat občutijo.

Key words documentation

Name and SURNAME: Nina KOČAR

Title of the final project paper: Psychological aspects of play hours with presence of a dog – case study

Place: Koper

Year: 2014

Number of pages: 50

Number of figures: 5

Number of tables: 4

Number of references: 51

Mentor: Assist. Prof. Gregor Žvelc, PhD

Keywords: Child play, presence of a dog, play hours

Abstract: Play allows children to use their creativity while developing their imagination, and physical, cognitive, and emotional strength. It is important to healthy brain development

It helps them develop new competencies that lead to enhanced confidence and the resiliency they will need to face future challenges. At the same time play offers an ideal opportunity for parents to engage fully with their children. A therapy dog is a dog trained to provide affection and comfort to people in hospitals, nursing homes, schools and to children with learning difficulties. Research indicates that interaction with a dogs can temporarily affect the release of various neurotransmitters in the brain; levels of oxytocin and dopamine are increased, while cortisol levels are decreased. Dog can assist in various ways; as a motivator, measurement of time, as an assistant in an activity or just as loving and non-judging companion.

To combine positive effects of play and presence of a dog, we have conducted play hours with a dog, for the family. Our goal was to help them release stress, improve their development and promote positive interaction with their mother.

Methods for measuring the progress were half structured interview, preformed with the mother and psychologist, which was present as an observer at first, sixth and last session.

Overall, the results show that the play hours had the biggest impact on twins' obedience, mother's strictness in setting limites and consiquently on decreased feeling of stress in all three participants.

Therefore we believe that therapeutic play hours with a dog had beneficial effects on the family and might present a new potential in as assisting any family, where parenting is perceived as stressful.

ZAHVALA

Dvojčkoma, za inspiracijo in nasmeh do ušes

Njuni mami za zaupanje

Glossu za potrpežljivost in osvajanje src

Dr. Gregorju Žvelcu za mentorstvo v pravem pomenu besede

Simoni za prve korake in frientorstvo

Lari, Nini in Tjaši za podporo pri vseh neumnostih

Babicama za prehranjevanje v času študija

Očetu za premagovanje same sebe

Mami za brezpogojno ljubezen in varno navezanost

Matevžu, Zvonku in Tomu za vse, kar postajam

In življenju, ker mi je dalo priložnost, da prehodim to pot!

... ter seveda meni, ker sem premagala lenoritis in napisala diplomsko nalogo! ☺

KAZALO VSEBINE

1 TEORETIČNA IZHODIŠČA.....	1
1.1 Igra	1
1.1.2 Vrste otroške igre	2
1.1.3 Igrače	4
1.1.4 Vloga odraslega v otroški igri	6
1.1.5 Igra kot sredstvo za spoznavanje otroka, sredstvo preventive in terapevtski pripomoček	8
1.2 Vpliv prisotnosti psa na otroka.....	11
1.2.1 Pes kot terapevt.....	12
1.3 Kontekst dela, namen in cilj študije primera.....	14
2 EMPIRIČNI DEL – IGRALNE URICE S PRISOTNOSTJO PSA	15
2.1 Metoda.....	15
2.1.1. Udeleženci študije	15
2.1.2 Postopek in pripomočki.....	17
2.1.3 Metode merjenja	21
2.2 Rezultati	23
2.2.1 Podatki pridobljeni z intervjujem z mamo	23
2.2.2 Podatki pridobljeni z intervjujem s psihologinjo.....	23
2.2.3 Rezultati ocenjevalne lestvice pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti (PUV)	24
2.3 Diskusija	29
3 ZAKLJUČEK IN SKLEPI	38
4 LITERATURA IN VIRI.....	40

KAZALO SLIK

Slika 1 : Shih-tzu Gloss	18
Slika 2: »Zakladi« iz pasje torbe	19
Slika 3: Pasja torba z »zakladi«	19
Slika 4: Igra »Lovljenje ribic«.....	20
Slika 5: Druga različica igre »Lovljenje ribic«.....	20

KAZALO TABEL

Tabela 1: Rezultati opazovanja otroka M. na lestvici Pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti.....	24
Tabela 2: Rezultati opazovanja otroka N. na lestvici Pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti.....	26
Tabela 3: Rezultati M. na ocenjevalni lestvici Pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti.....	28
Tabela 4: Rezultati N. na ocenjevalni lestvici Pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti.....	28

1 TEORETIČNA IZHODIŠČA

1.1 Igra

1.1.1 Opredelitev otroške igre in njen vpliv na razvoj otroka

Interakcija z okoljem povezana s takšno ali drugačno emocionalno izmenjavo, je poglavitni dejavnik izgradnje otrokove notranje psihične strukture. Igra ima v tem procesu vsekakor eno od osrednjih vlog (Ginsburg, 2007). Je tako zelo pomembna za otroka, da je kot ena temeljnih pravic priznana tudi v 31. členu Konvencije o otrokovih pravicah. Igra zajema široko paleto različnih dejavnosti, tako pri otroku, kot pri odraslem. Enotno opredelitev otroške igre otežujeta dejstva, da gre za igro pri različni starosti in za različne vrste igre. Različni avtorji uporabljajo različne, a hkrati podobne definicije igre (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006).

Zupančičeva (1999) igro definira kot dejavnost, ki jo posameznik izvaja zaradi lastnega zadovoljstva ne glede na njen končni izid in naj ne bi bila vezana na neposredno zadovoljevanje otrokove potrebe ali na zahteve, ki jih predenj postavlja okolje. Oerter (1993) dodaja še oblikovanje alternativne stvarnosti, ki je po njegovem mnenju eden ključnih elementov, ki igro ločuje od drugih dejavnosti.

»Vse opredelitve kažejo, da je igra brezmejna (neskončna) in da variira v celovitosti. Igra reprezentira otrokov kognitivni, socialni, emocionalni in gibalni razvoj ter povezave med vedeti in ne vedeti, aktualnim in možnim, verjetnim in neverjetnim. To je dialog med domišljijo in realnostjo, med preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo, med logiko in absurdnostjo, med varnostjo in tveganjem« (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006, str. 3).

Otrok v igri razvija svoje funkcije in različne sposobnosti. Dotika se različnih predmetov, jih preizkuša, prijema, prenaša in sestavlja. Ob tem postopoma spoznava omejitve lastnega telesa ter prostora in meje, ki mu jih postavlja okolje. Tako se s pomočjo igre nauči razlikovati večje od manjšega, daljše od krajšega itd. Med igro otrok razvija sposobnost zaznavanja, dojemanja prostorskih odnosov in sposobnost sklepanja, vse to pa se dogaja preko formiranja novih nevronske povezave, kar pomembno vpliva na razvoj otrokovih intelektualnih in motoričnih sposobnosti, bistveno pa prispeva tudi k razvoju na socialnem ter čustvenem področju (Ginsburg, 2007). Izkušnje, ki si jih otrok konkretno pridobi v igralni dejavnosti, so nujen pogoj za uspešno primerjanje, presojanje in sklepanje (Toličič in Similjanić, 1979).

Kot pravi Brown (1994, v Marinšek, Tušak 2007) igra predstavlja pomemben člen zdravega in srečnega otroštva, kar je temelj za zdrav razvoj posameznika. Če ne omogočimo otroku, da bi se svoji starosti primerno igral, se kmalu pokažejo škodljive posledice v nadaljnjem razvoju. S tem ni oviran samo razvoj otrokovih sposobnosti,

temveč njegov celotni osebnostni razvoj. Taki otroci postanejo čustveno preobčutljivi, kar se kaže v hitri razburljivosti in agresivnosti, pri delu pa se težko zberejo in se ne počutijo srečne.

Brown (1994) trdi, da kadar se otroku odvzame možnost igranja, obstaja velika verjetnost, da njegov razvoj ne bo normalen.

Pri igri je otrok v celoti prisoten s svojim doživljanjem, dela intenzivno in vztrajno, veseli se svojih izdelkov pri ustvarjalni igri, je z njimi zadovoljen in mu dajejo priznanja. S tem raste otrokova samozavest in se utrjuje motivacija za nadaljnje udejstvovanje. Hkrati otrok v igri sprošča in razvija svoja čustva s tem, ko vedno doživlja neki odnos do različnih dejavnosti, do določenih vsebin ter članov igralne skupine. In prav tisti motivi, ki so čustveno obarvani, imajo posebno moč in postopoma dobijo vodilno vlogo v otrokovi motivaciji in postanejo usmerjevalci otrokovih dejavnosti (Toličič in Similjanić, 1979).

V družabnih igrah se razvijajo tudi socialna čustva, na primer simpatija do človeka, naklonjenost, obzirnost, požrtvovalnost, solidarnost itd. Otrok v igri spoznava svojega igralnega tovariša, skupno z njim dosega uspehe in se z njim veseli. Otrok preko igre vadi obvladanje samega sebe ter se nauči upoštevati druge člane skupine in podrejanje v korist kolektiva. Tudi marsikatero otrokovo želje, ki se v realnosti ne morejo izpolniti, najdejo v igri najsvobodnejši izhod. S tem otrok doseže olajšanje in pomiritev. Marsikatero želje se pod vplivom igre tudi spreminjajo in oblikujejo, kar je izjemnega pomena za razvoj otroka kot socialnega bitja. S tem se usposablja za socialno življenje, brez katerega si ne moremo zamisliti sodobne družbe (Toličič in Similjanić, 1979).

»Igra ima še posebej veliko vlogo pri strukturiranju posameznikovega ega. Razvoj libida se kaže bolj v domišljjskem igranju, medtem ko se agresivnost bolj izraža pri igranju iger, ki vključujejo tekmovanje in rivalstvo, toda zahtevajo tudi sprejemanje določenih pravil. Libido preko igranja pomaga razpreti krila domišljije, agresija pa preko igre otroka brusi v odnosih z drugimi« (Praper, 1993, str. 160).

1.1.2 Vrste otroške igre

Kljub temu, da ima otroška igra svoje univerzalne značilnosti in specifičnosti v primerjavi z drugimi dejavnostmi, pa se s starostjo in razvojem spreminja. Klasifikacije otroške igre se med avtorji delno razlikujejo, predvsem v številu različnih vrst igre, v skupinah in podskupinah, njihovem poimenovanju in vsebinski pokritosti (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006).

»Otrokova igra se spreminja z njegovim razvojem. S psihoanalitičnega vidika bi lahko rekli, da otrok izbira igre, ki so naravnane na naravo njegovih gonskih impulzov in imajo

naravo osnovnih potreb (na stanje ID-a), na drugi strani pa tudi tiste, ki podpirajo razvojne korake v strukturiranju njegovega EGA« (Praper, 1995, str. 192).

V Sloveniji je najbolj razširjena klasifikacija, ki jo je leta 1961 izdelal Toličič, zato jo bom v nadaljevanju podrobneje opisala. Ta klasifikacija je še posebej zanimiva, ker kot posebno skupino predstavlja dojemalno igro, ki je pri drugih avtorjih ne zasledimo. Različne vrste igralne dejavnosti umešča v štiri skupine:

-*Funkcijska igra* (tipanje, prijemanje, metanje, tek oz kakršnokoli preizkušanje senzomotoričnih shem na predmetih)

V funkcijski igri otrok preizkuša svoje zaznavno-gibalne sheme, to pa mu daje občutek zadovoljstva. Je prevladujoča vrsta igre v prvem letu otrokovega življenja in večinoma edina vrsta igre, ki so jo zmožni šestmesečni dojenčki. Že v drugem letu starosti lahko opazimo upad funkcijske igre, ki pa se skozi razvojno višje oblike nadaljuje skozi celotno predšolsko obdobje (Rubin in Krasnor, 1979).

-*Domišljajska igra* vključuje različne simbolne dejavnosti, igro vlog ...

Zanjo je značilno, da je opredeljena s prvinami, ki so le mentalno reprezentirane in niso realno prisotne. Otrok v igri reprezentira neko dejanje, predmet, osebo ali pojav iz realnega ali domišljajskega sveta. V igri torej uporablja simbole, pri čemer je simbol pojmovan kot izvrševanje konvencionalnih akcij, ki nosijo določen pomen, ali kot uporaba predmetov v namene, ki imajo konvencionalni pomen (Duran, 1995). Prve oblike simbolne igre so prisotne v igri otroka starega leto in do leta in pol. V drugem letu, ko se v razvoju pojavijo prve simbolne funkcije, pride tudi do pomembnega razvoja simbolne igre, ki je zdaj pogostejša, kot v zgodnem razvojnem obdobju (Marjanovič Umek in Lešnik Musek, 1998). Razvojno višja raven simbolne igre je odložena imitacija, ko otrok v igri posnema dejavnosti, ki jih je otrok opazil v svoji okolici, po preteku določenega časa (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006).

-*Dojemalna igra* zajema poslušanje, opazovanje, posnemanje in branje. Otrok poimenuje, kar vidi, poimenuje predmete zunanje realnosti ali glasovno opisuje to, kar počne. Sledi navodilom in jih daje; izvaja neko dejavnost na pobudo oz. zahtevo in verbalizira svoje želje, zahteve in postavlja vprašanja. Otrok dojema relacije, kar pomeni, da razume odnose med prvinami, ki jih uporablja v igralnem kontekstu (Zupančič, Gril, Ceci Erpič in Pukek, 1999). Rezultati raziskav (Zupančič in Ceci Erpič, 1998; Zupančič, 2000) kažejo, da se posamezni primeri dojemalne igre pojavijo že pri šestmesečnem dojenčku, dojemalna igra pa je pogostejša v drugi polovici prvega leta otrokove starosti. Starostni porast dojemalne igre kaže na razvoj otrokovega mišljenja (dojema odnose), govora, besedne komunikacije (poimenuje, kar vidi, daje navodila in jim sledi), socialnega razvoja, ko prilagaja lastne

interese soigralčevim in usklajuje dejavnosti z igračami s socialnim kontekstom (Zupančič in Cecić Erpič, 1998).

-Ustvarjalna igra (pisanje, risanje, oblikovanje, pripovedovanje ...)

Otrok povezuje, sestavlja posamezne prvine igrač ter s tem gradi in ustvarja konstrukcijo. Bistvena sprememba, ki se pojavlja vzporedno z otrokovim razvojem oziroma starostjo, je načrtovanje v konstrukciji igre. To je vezano na tak ali drugačni namen in cilj. Prva konstrukcijska igra se pojavi že ob koncu prvega leta, ko otrok npr. sestavlja velike kvadre ali položi narobe obrnjeno skledico kot kupolo na vrh stolpa iz kock. Z leti je konstrukcijska igra vse pogostejša in bolj celovita. »Malček praviloma najprej gradi in izgradi konstrukcijo, ki jo šele na to poimenuje, starejši predšolski otrok pa že vnaprej pove, kaj bo zgradil in razkrije tudi, kako bo to naredil. Ta prehod od slikava razvoj otrokovih spoznavnih sposobnosti (zmore si vnaprej zamisliti in predstavljati, kaj bo zgradil in kako bo to izvedel), gibalnih spretnosti, zlasti drobnih gibov, ter koordinacije oko-roka (igralni material lahko natančno prijema, poišče prave kombinacije, za to, da bi ...)« (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006, str. 45).

Avtorji, kot sta Duran (1995) in Ivič (1983, v: Duran, 1995), omenjajo še kategorijo Iger s pravili, ki se glede na celovitost razvojnih procesov v ozadju praviloma pojavlja od drugega, tretjega leta starosti dalje, najpogostejša pa je med osnovnošolskimi otroki, mladostniki in odraslimi (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006). Otrok se z igro s pravili sreča preko že izdelanih iger, ki so del kulture, v kateri odrašča, hkrati pa tudi sam sodeluje pri nastajanju in ustvarjanju novih tovrstnih iger (Duran, 1995). Ivič (1983, v: Duran, 1995) poudarja dve pomembni funkciji iger s pravili, ki sta pomembni za regulacijo socialnih odnosov: socialna integracija in socialna diferenciacija.

1.1.3 Igrače

Igračo v širšem pomenu besede predstavlja kakršen koli predmet, ki ga otrok med igro spremeni v sebi želeno igračo. Igrače so osnova otrokove igre, postavijo okvirno idejo za igro ter vplivajo na posamezne oblike igre. Sprva so to deli telesa kot npr. prsti, noge, nato obraz in roke osebe, ki otroka neguje, kasneje pa tudi predmeti iz njegovega okolja (odeja, plenice, papir, lončki, ter »prave igrače«, izdelane doma ali industrijsko (Marjanovič, 1981). Bruce (1996) dodaja, da otrok preko igrače spoznava ideje, značilne za kulturo, v kateri odrašča.

Dixon (1992) meni, da vsi otroci potrebujejo igralni material ali igrače, ki spodbujajo tako telesni kot kognitivni razvoj. Otrok preko igre z igračami, še posebej v zgodnjem obdobju (od rojstva do drugega leta), spoznava svoje telo, svoje zmožnosti ter okolje, v katerem živi. To mu omogočajo predvsem igrače različnih oblik, velikosti in materialov. Otrok tako

preko igrač, ki pogosto predstavljajo predmete, živali ali osebe, s katerimi se srečujejo odrasli, vse bolj spoznava družbo in svojo vlogo v njej.

Otrok se v različnih starostnih obdobjih igra z različnimi igračami. V nadaljevanju bom povzela razdelitev igrač glede na razvojna obdobja, ki sta jo sestavila I. Toličič in V. Similjanić (1979).

V prvem letu življenja pri otroku prevladuje predvsem funkcijski tip igre, preko katere sprva spoznava funkcije lastnega telesa, kasneje pa tudi lastnosti predmetov okoli sebe (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006). V prvih mesecih je njegova glavna igrača njegovo telo, zlasti prstki na rokah. Taka igra otroku kaj kmalu ne zadostuje več in začne prijemati predmete, ki jih doseže z roko, npr. odejico, kasneje kapo ipd.

Od drugega do četrtega meseca otrok že s čustvenim ugodjem reagira na prijeten glas, glasbo, svetlobo. Od tretjega do četrtega meseca pa že rad opazuje predmete okoli sebe (npr. viseče predmete nad zibelko). Oblike niso pomembne, samo da se predmeti gibljejo ali škreblijo, če jih otrok prime. To so igrače za gledanje. Takšne igrače vplivajo na razvoj delovanja očesnih mišic, koordinacijo in akomodacijo oči in otroku povzročajo čustveno ugodje.

Po četrtem mesecu otrok že sam drži igračo. Najbolj mu ustrezajo ropotuljice in razni predmeti ali živali iz gume. Po šestem mesecu ima otrok rad igračke iz gumija. Še zlasti privlačne so zvočne kocke, ki jih stresa in meče na tla. Proti koncu prvega leta, ko se začne postopoma pojavljati ustvarjalna igra (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006), se otrok najraje igra z votlimi igračami, da jih lahko zloga eno v drugo ali vanje daje manjše igrače ali prste.

V drugem letu življenja otrok shodi in nastane velika sprememba v njegovi dejavnosti. Tiste predmete, ki jih je do sedaj le gledal, skuša dobiti v roke in jih prenašati po prostoru. Aktualne postanejo igrače, ki omogočajo gibanje, npr. vozički. Otroci imajo v tem starostnem obdobju radi tudi zvoke, temu ustrezajo zvočne igrače, npr. zvonci, piščalka ali boben. V drugem letu otrok odkrije novo dimenzijo. Graditi začne navpično, kocke postavlja eno na drugo. Najraje se igra s kockami in lončki. Kar zgradi, z užitkom poruši in zgradi znova.

Pri tretjem letu otroka zelo zanimajo telovadne naprave, kjer lahko preizkuša svoje telesne sposobnosti. Privlačijo ga igrače, ki jih lahko potiska ali vleče, kot na primer vozički, avtomobil, letala, živali na kolesih ipd. Posebno zanimanje vzbujajo tista vozila, na katerih se lahko vozi in jih sam upravlja (tricikel, avtomobil, gugalni konj itd.). Za otroka je zelo privlačen tudi material, ki ga lahko oblikuje med ustvarjalno igro, kot na primer pesek ali plastelin. V tem obdobju se začne pojavljati domišljajska igra, zato si otrok pri vživljanju v različne vloge želi pripomočkov, kot so npr. pentlje, torbice, pokrivala itd. Otrok v tej

starosti rad gleda slike, posluša pripovedke ali pesmi, ker je željan novih vtisov in jih postopoma ureja in primerja.

Od tretjega do sedmega leta se otrok zelo zanima za naprave na igriščih. Zlasti poraste zanimanje za mehanizirane igrače, ki jih navije in se premikajo. Zmeraj bolj se navdušuje nad voskom, papirjem in testom, saj iz njih lahko izdelava obliko. Osrednji predmet v tem obdobju je lutka, ki predstavlja različne osebe in živali, s katerimi se otrok igra domišljajske igre (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006). Pribor za kuhanje in hišna dela je zelo priljubljen, omogoča izvajanje različnih dejavnosti in uri malčka v motoričnih spretnostih. Slikanice so že bolj strukturirane, prikazujejo dogodke, ne samo osebe, uveljavljajo pa se tudi že družabne igre.

Od petega do sedmega leta so pomembni športni rekviziti, kot so sanke, kotalke, rolarji in smučke, ki razvijajo otrokovo motoriko in koordinacijo.

V šolskem obdobju si otrok želi predvsem zunanjih dejavnosti, ki vključujejo pravila, kot so lovljenje, tek, nogomet, plezanje, drsanje itd. Poraste zanimanje za skupinske igre, zlasti jim ustrezajo igre z žogo in druga športna tekmovanja.

V vrtcu in šoli se otrok praviloma pogosteje srečuje tudi s tako imenovanimi didaktičnimi igračami, ki naj bi spodbujale otrokovo mišljenje, predvsem pa spodbujale razvoj branja, pisanja, razumevanja števil, fizike in tehnologije. Pogosto so visoko strukturirane (Bruce, 1996). Avtorica opozarja, da te vrste igrače ne spodbujajo vedno otrokovega učenja, temveč ga zaradi visoko strukturiranosti in nedopuščanja odstopanja, lahko tudi omejujejo, ali celo zavirajo. Podobno tudi Dixon (1992) meni, da razlikovanje med didaktičnimi in drugimi igračami ni sprejemljivo. Po njegovem mnenju lahko otroku vse igrače omogočajo učenje, saj mu prinašajo različna sporočila in v njem vzbujajo nove zamisli.

Vagt in Muller (1976, v: Almqvist, 1994) dodajata, da tako imenovane didaktične igrače same po sebi ne izobražujejo bolj od ostalih igrač. Avtorja sta mnenja, da na učenje poleg igrače vpliva mnogo drugih dejavnikov kot npr. vpliv staršev in otrokove intelektualne sposobnosti.

1.1.4 Vloga odraslega v otroški igri

Od starosti leta in pol otrok pogosto vabi starše in druge bližnje v igro. Ob njihovi prisotnosti prejme potrditve in prevzame ga veselje ob navdušenju nad lastnimi zmoglostmi. Igra je priložnost za obojestransko identifikacijo; na eni strani staršu predstavlja možnost kontakta, na drugi strani pa ima za otroka razvojni pomen (Praper, 1995). Vključevanje odraslega v otroško igro ima izjemno pomembno vlogo. To zlasti velja za otrokove starše in druge vzgojitelje. Otroci namreč eno izmed optimalnih spodbud za svoj razvoj dobijo ravno v igralni interakciji z mentalno razvitejšim partnerjem (MRP).

Odrasli imajo največji pomen v igri najmlajših otrok, saj otroci v sodobnih, tehnološko razvitih družbah, pogosto živijo v številčno majhnih družinah in so, vsaj do vstopa v vrtec, pogosto izolirani od širše okolice. V igralnih interakcijah z MRP otrok pridobiva prve podatke o ljudeh in lastnem delovanju, ki je primerno za posamezno situacijo in povezano z določenim predmetom. S pomočjo partnerjevega tolmačenja (besednega ali čustveno znakovnega) si razvija lastno razlago sveta in svoje vloge v njem. MRP mu služi tudi kot neposredni model za posnemanje dejavnosti, ki jih sam še ne more izvesti (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006). MRP med interaktivno igro »analizira« predmete in dejavnosti, jih označuje, kategorizira in poenostavlja dejavnosti s predmeti (Rogoff, 1990). Tako delovanje igralnih partnerjev otroku zagotavlja okvir, znotraj katerega organizira svoje zaznavanje in razumevanje sveta (Lock, Service, Brito in Chandler, 1989), ter povečuje verjetnost otrokovega uspeha pri izvajanju novih dejavnosti z uporabo že razvitih spretnosti (Rogoff, 1990).

1.1.4.1. Območje bližnjega razvoja

Med igro je večina otrokovih socialnih interakcij z odraslim asimetričnih, kar pomeni, da se otrok igra s kompetentnejšim partnerjem, ob enem pa se od njega uči. To »poučevanje« se začne že v prvem letu starosti.

Ruski psiholog, Lev Vygotsky (1978) pravi, da so vse višje psihične funkcije ponotranjene zveze socialne narave. Najzgodnejši izvor razvoja otrokovih individualnih lastnosti je po njegovem mnenju sodelovanje z drugimi ljudmi. Ko otrokov partner pri igri, zavestno ali nezavedno spodbuja njegov razvoj, otroka usmerja k novim, spoznavno zahtevnejšim dejanjem. Razvoj torej poteka od opravljanja igralne dejavnosti s pomočjo in podporo MRP-ja do njenega samostojnega obvladavanja. Za opisovanje takšnih neformalnih oblik učenja je Vygotsky (1978) uporabil pojem »območje bližnjega razvoja«. S tem pojmom je opredelil razkorak med otrokovo dejansko razvojno ravno, ki odraža otrokovo sposobnost samostojnega obvladovanja, in potencialno ravni, ki jo doseže ob pomoči MRP-ja (odrasle osebe ali kompetentnega vrstnika). Območje bližnjega razvoja je torej območje sposobnosti nad otrokovo trenutno razvojno stopnjo, ki ga bo osvojil v bližnji prihodnosti (Vygotsky, 1978). Oerter (1993) je območje bližnjega razvoja (OBR) še dodatno razdelil in definiral tri različne tipe območja bližnjega razvoja.

Prvi tip obsega vrste namerne pomoči kompetentnejših partnerjev otroku, ki so lahko formalne ali neformalne narave (npr. oče otroka uči). Drugi tip predstavlja otrokovo stimulatívno fizično okolje. Takšno okolje vsebuje pripomočke, kot so knjige, konstrukcijske igrače, likovne potrebščine itd. Tretji tip OBR pa je igra sama, saj v njej lahko otrok doseže raven nad trenutno ravni njegovega razvoja. Dodatno pa je igra optimalni okvir za spodbujanje otrokovega razvoja do naslednje razvojne ravni, če se otroci igrajo v interakciji z MRP-jem in igralnim materialom (Oerter, 1993).

Starejši in mentalno razvitejši partner v igri pa sam po sebi s svojo prisotnostjo otroku še ne zagotavlja delovanja v OBR. Učinkovit je lahko le takrat, ko njegovo usmerjanje, spodbuda in demonstracija predstavljajo izziv tistim malčkovim igralnim dejavnostim, ki jih sam že obvlada (Damast, Tamis-LeMonda in Bornstein, 1996). Pri tem je pomembno, da se MRP konsistentno odziva na malčkova socialna in predmetna dejanja. Takšno odzivanje skupaj s kognitivnim usklajevanjem med drugim pri malčku spodbujata razvoj domišljajske igre, ki predstavlja pomembno kakovostno spremembo v razvoju otroka (okoli prvega leta starosti). Poleg interakcijske recipročnosti, modeliranja in kognitivnega usklajevanja z otrokom mora igralni partner zagotoviti igralni material, predlagati, da se dejavno vključuje v igro ter usklajevati interakcijo tako, da malčka usmerja k skupni vezani pozornosti (ang. joint attention) na igračo, k skupnemu vezanemu delovanju (ang. joint activity) na predmet (igračo) ter k odgovornosti, ki si jo partnerja delita glede na igralna dejanja (ang. shared responsibility) (Marjanovič Umek in Zupančič, 2006).

1.1.5 Igra kot sredstvo za spoznavanje otroka, sredstvo preventive in terapevtski pripomoček

Strokovnjaki so igro v zadnjih šestdesetih letih začeli uporabljati kot sredstvo za spoznavanje otroka in kot terapevtsko sredstvo, Praper (1995) pa predlaga uporabo igre tudi v preventivne namene. Schaefer in Reid (1986, v Boyd Webb, 1996) opozarjata na ključno razliko med navadno igro z otrokom in terapevtsko igro. Če otrokov soigralec nima v mislih namena igre in se med izvajanjem dejavnosti na otroka ne odziva dosledno, igra nima nujno terapevtskega učinka, čeprav ustvarja pogoje za grajenje odnosa z otrokom.

Hermine von Hugh-Hellmouth (1913, v Beck-Dvoržak, 1992) je prva opozorila, da se v igri skrivajo velike možnosti za izražanje, razumevanje in tolmačenje otrokovih nezavednih fantazij. Nekaj let kasneje je Melanie Klein dokončno odprla vrata igri in postala pionirka igralne terapije. »Dokazala je, da otrokova igra v nekaterih elementih predstavlja simbolično govorico nezavednih fantazij in konfliktov« (Praper, 1993, str. 160). Tako se je rodila igralna terapija kot različica psihoanalize, primerna za otroke, ki je do danes ostala dinamsko orientirana v odkrivanje nezavednih fantazij in konfliktov. Ves čas je v ospredju domišljajska igra oz. igra vlog, ki je dinamično povezana z otrokovimi bazičnimi težnjami ter afekti, izraža pa tudi otrokove fantazije o sebi kot centru sveta (narcisistične ter onipotentne predstave o sebi) ter naravo objektnega odnosa. Poleg tega otrok v domišljajski igri vadi svoje obrambne reakcije (negacija, introjeksija, projekcija ipd.) (Praper, 1993).

Igralno terapijo lahko glede na stopnjo strukturiranosti dejavnosti delimo na strukturirano in nestrukturirano igralno terapijo. Strukturirano igro terapevti uporabljajo, kadar to

prispeva k razvoju otrokovih medosebnih spretnosti in psihosocialnih veščin. Primer takšnih dejavnosti so namizne igre, pobarvanke ali rekreacijske igre, ki vsebujejo navodila in omejitve, preko katerih se otrok uči slediti. Nestrukturirana igralna terapija pa nudi otroku priložnost za prosto, nedirektivno igro, preko katere lahko predela svoje strahove, konflikte ali celo travme (Timberlake in Moore Cutler, 2001). Ann Cattanach (2003) tej delitvi dodaja še tretji, sodelovalni način igralne terapije, kjer terapevt uporabi prvine strukturirane in nestrukturirane igralne terapije. Otrok in terapevt imata enako moč pri usmerjanju vsebine igralne terapije, njenega poteka in trajanja. Sodelovalni model upošteva dejstvo, da je odraščajoč otrok del ekološkega sistema, in ne izoliran posameznik. Glede na individualne značilnosti vsakega otroka se terapevt odloči, katera metoda je najprimernejša in bi lahko dosegla največ pozitivnih rezultatov.

Posamezno srečanje traja od 30 do 45 minut, odvisno od starosti otroka, lahko poteka individualno ali v skupini več otroki s podobnimi težavami

Schaefer in O'Connor (1994) pravita, da je igralna terapija namenjena otrokom, ki se neprimerno vedejo, so večkrat v konfliktu z drugimi otroki, imajo težave v socialnih stikih, imajo težave v šoli, ustrahujejo druge, ali so sami ustrahovani, so utrpeli izgubo ali so v procesu žalovanja, so doživeli čustveno, fizično ali spolno zlorabo, trpijo zaradi ločitve staršev, jih mučijo tesnoba, strah, fobije, ali so otroci s posebnimi potrebami.

Poleg že uveljavljene terapevtske uporabe igre pa Praper (1995) predlaga tudi uporabo v namene preventive. Predstavlja koncept »za razvojno fazo specifičnih iger«, ki bi otroku pomagale iz kritične točke razvoja na nov nivo (Praper, 1995). »Takšne igre seveda neposredno utrjujejo kontakt med starši in otrokom ter pozitivno funkcijo tega kontakta« (Praper, 1995, str. 206). Njegove predpostavke izhajajo iz razvojne psihoanalitične teorije, po kateri sta za otroka v prvih letih življenju ključna procesa individualizacije in separacije. Z igranjem za razvojno fazo specifičnih iger naj bi starši otroku pomagali ravno pri razvoju teh dveh procesov

Pri prvem letu, ko je otrok izrazito oralen in »svet spoznava skozi usta«, so odrasli tisti, ki morajo filtrirati vsebine in določati količino, saj malček sam tega še ni sposoben (Praper, 1995). Otrokov razvoj lahko starši v tem obdobju lahko stimulirajo z uporabo kinestetične komunikacije in petjem uspavank, kar otroka pomirja ob enem pa postavlja temelje glasovni komunikaciji, ki jo bo kmalu začel razvijati.

Praper (1995) pravi, da od drugega do šestega meseca nastopi obdobje, ko morajo odrasli pritegniti otrokov kontakt z okolico. Otrok na tej razvojni ravni potrebuje igro približevanja obraza in pogleda, skupaj s čebljanjem. Malček pri tej starosti že izlušči, kdo

je njegov »primarni objekt«, ki mu nudi poglobljeni del nege in z njim ustvarja simbiozo in navezanost. Pri tem potrebuje kontakt s kožo, ki mu daje občutek varnosti in topline.

Med šestim in osmim mesecem otrok že ustvarja navezanost z deli materinega telesa. Kontakt iz oči v oči počasi spreminja v očesno govorico. Praper (1995) omenja, da je to obdobje primerno za igre, ki brusijo otrokovo potrpežljivost in večajo sposobnost odlaganja zadovoljitve (»Počakaj malo, še malo, še malo ... zdaj boš dobil!«).

»Od osmega do desetega meseca otrok vzpostavi svoj primarni objektni odnos. Ve, kdo je njegova kontaktna oseba« (Praper, 1995, str. 212). Igre z mamo, kot npr. »Mama je moja, medvedek ti si moj, pridi k meni«, pomagajo malčku premagati bojazen, da se mama ne bo vrnila in ga opogumljajo, da se lažje loči od nje. Po desetem mesecu postanejo zanimive igre prakticanja, kjer otrok preizkuša svoje zmožnosti, na primer: »Daj, povleci se pokonci, korakaj, poskusi sam, zavrti se ...«

Kot opisuje Praper (1995) v drugem letu otrok preide v analno fazo in najpomembnejše postane, da vse poskusi sam. Starši mu morajo nuditi spodbudno okolje za raziskovanje, skrbeti, da otroka ne izgubijo izpred oči ali pa se mu vsak oglašati in mu tako nuditi potrebno varnost. Otrok se v tem času uči z imitacijo, zato mu je v drugem in tretjem letu treba dati možnost, da motorično posnema starše (Praper, 1995).

Od osemnajstega do štiriindvajsetega meseca je otrok v fazi približevanja. V tem času se igra tako, da kliče mamo in ona postane njegov »cilj«. Ko se je oprime, je varen in se lahko pomiri. Ta fenomen otroci uporabljajo tudi kasneje, kadar se lovijo in si določijo »zapik«, kjer so vsi na varnem, kljub temu pa nihče ne ostane v »zapiku« dlje, kot je potrebno (Praper 1995).

V obdobju med letom in pol in tretjim letom otrok, kot pravi Praper (1995), med igro že predeluje predstave. Najprej v igri uporablja predmete po funkciji (oponaša kuhanje kave), kasneje pa s pomočjo reprezentacijske igre povezuje izkušnje v celote. V tem času je priporočljivo, da starši spodbujajo otrokovo verbalno predelavo (npr. »Zdaj si žejen in boš pil vodo.«). »Skozi reprezentacijsko igro lahko starši otroku pomagajo, da predela boleče izkušnje, ko se na primer igra doktorja ali pa igre groze, s katerimi sprošča svoj strah. Igra je lahko usmerjena na strah pred separacijo (z lutko, ki ostane sama) ali pa preko nje otrok celo predeluje izgubo, se ukvarja z vprašanji življenja in smrti« (Praper, 1995, str. 213). Udeležba staršev je še posebej pomembna v tretjem letu, ko je otrok že sposoben interakcijske igre, za katero pa kasneje v razvoju vedno bolj potrebuje vrstnike.

1.2 Vpliv prisotnosti psa na otroka

Vpliv psa na razvoj otroka predstavlja relativno novo področje znanstvenega raziskovanja. Študije, ki se osredotočajo na odnos med otrokom in psom temeljijo na številnih priznanih konceptih, kot so teorija navezanosti, kontekstualizem in terapija otrok, raziskujejo pa predvsem vpliv psa na otrokov kognitivni, socialni in emocionalni razvoj (Melson, 2002; Melson, 2003).

Pes otroku nudi socialno podporo v obliki dobrega prijatelja in zaupnika ter možnost perceptulanega in kognitivnega razvoja, saj se soočajo z živim bitjem, drugačnim od njega samega (Melson, 2003). Istočasno otroku odnos s psom nudi možnost obvladovanja okolja, ko zanj skrbi in se na ta način počuti sposobno in neodvisno (Melson, 2003). Veliko staršev poroča, da so psi neprecenljivi pomočniki pri učenju otroka o osnovnih življenjskih konceptih, kot so na primer rojstvo, bolezen in smrt. Tudi rezultati psiholoških testiranj kažejo, da ima odraščanje ob štirinožnem kosmatincu pozitivne učinke na otrokovo samozavest in samospoštovanje, spodbuja razvoj empatije in občutka odgovornosti ter krepí otrokov socialni status v skupini (Anderson in Olson, 2006). Žival lahko otroku pomaga tako pri soočanju z nekaterimi lažjimi oblikami stresa, kot je na primer obisk pri zdravniku ali glasno branje, kot s težjimi stresnimi situacijami, kot je na primer hospitalizacija. Ob prisotnosti psa so otroci manj tesnobni in bolj željni interakcije z vrstniki ali odraslimi; so odzivnejši in bolj pripravljeni na sodelovanje (Esteves in Stokes, 2008; Redefier in Goodman, 1989).

Prisotnost psa ima na otroke merljive fiziološke in psihološke učinke, kot sta znižan krvni tlak in srčni utrip (Bouchard, Landry, Belles-Isles in Gagnon, 2004). V grobem pa učinke psa na otroka delimo v tri skupine (Ilič, 2013):

-Učinki na fizični ravni: hitrejše in lažje okrevanje po poškodbah, uporaba živčno-mišičnega sistema, hitrejše celjenje ran, blagodejno deluje na krvožilni sistem itd.

-Učinki na psihični ravni: izboljšanje samopodobe in samospoštovanja, pomiritev, sproščenost, pozitivna čustva in izkušnje ...

-Učinki na socialni ravni: zmanjševanje strahu pri navezovanju stikov, doživetje intimnosti in telesnega stika, večanje težnje po sodelovanju itd.

Že sam stik s psom v človeških možganih povzroči tudi spremembe v sproščanju živčnih prenašalcev, ki so odgovorni za prenos informacij med nevroni. Zvišata se nivo oksitocina in dopamina v možganih, kar povečuje občutek ljubezni in užitka, povzroča navezanost,

sproščenost, umirjenost, pozitivno pa vpliva tudi na motoriko in motivacijo (Mrkun, 2014). Hkrati se zniža tudi raven stresnega hormona kortizola, kar zmanjšuje stres in napetost ter odvrta od bolečine in slabosti (Lind, 2009).

Interakcija s psom tako krepi otrokovo povezanost z zunanjim svetom in zmanjšuje občutek osamljenosti hkrati pa predstavlja idealno priložnost za sprostitve ter pridobivanje novih izkušenj in znanj (Mrkun, 2014).

1.2.1 Pes kot terapevt

Leta 1964 je pedopsihiater Boris M. Levinson postavil temelje terapiji z živalmi, ko je kot prvi opisal pozitivne učinke prisotnosti psa na otroke s hujšimi razvojnimi primanjkljaji. Začela se je uveljavljati tako imenovana Terapije s hišnimi ljubljenci, ki ji danes strokovno pravimo Intervencija s pomočjo živali (ang. AAI – animal assisted intervention). Za tovrstne intervencije so primerne različne živali, pes pa je zaradi svoje sposobnosti komunikacije s človekom in želje po interakciji za to delo še posebej primeren (Cirulli, Borgi, Berry, Francia in Alleva, 2011). Imajo pomirjajoč učinek na ljudi in glavna predpostavka intervencij s pomočjo živali je ravno ta, da neobsojajoča in neogrožujoča prisotnost štirinožnih prijateljev ustvarja varno okolje za otroka, kar je glavni razlog za pozitivne učinke (Parish-Plass, 2008).

Storitve, ki jih lahko nudi terapevtski par, sestavljen iz terapevtskega psa in njegovega vodnika, delimo v tri glavne skupine (Ilič, 2013; Cirulli, Borgi, Berry, Francia in Alleva, 2011; Mrkun, 2014):

-Aktivnost s pomočjo živali (AAA – animal assisted activity): tu so zajeti spontani obiski, družabništvo in igre. Poleg terapevtske živali, njenega vodnika in uporabnika je lahko prisotna tudi strokovna oseba, ni pa nujno. Gre za dejavnosti s terapevtskim učinkom in ne za terapijo v medicinskem pomenu besede. Težave uporabnika ter dejavnosti in cilji terapije niso opredeljeni, prav tako ni merjen učinek intervencije. Uporabniku druženje s psom popestri dan, ga razvedri in prekine monotonost.

-Terapija s pomočjo živali (AAT – animal assisted therapy) se od dejavnosti s pomočjo živali bistveno razlikuje v tem, da je ciljno usmerjena, pri izvajanju pa je vedno prisotna tudi strokovna oseba. Je zahtevnejša dejavnost, čeprav lahko vključuje tudi igre in družabništvo. Težave uporabnika so prepoznane, program je skrbno načrtovan, opredeljeni so tudi cilji terapije, učinki se beležijo. Terapija je prilagojena enemu uporabniku ali skupini, posamezno srečanje pa traja od 30 do 60 minut z vmesnimi premori za psa.

-*Edukacija s pomočjo živali (AAE – animal assisted education)* se uporablja za otroke z učnimi in vedenjskimi težavami in jim pomaga lajšati težave na učnem področju. Pozitivno vpliva na motivacijo, pomaga vzpostaviti stik z učiteljem, ustvarja spodbudno učno okolje in pomaga pri doseganju učnih ciljev. Eden najuspešnejših v nujenju pomoči je program R.E.A.D. (Reading Education Assistance Dog), kjer otrok preko glasnega branja psu uri svoje bralne in komunikacijskih sposobnosti, gradi samozavest, zaupanje v lastne sposobnosti ter samopodobo. Pes v programu je izšolan terapevtski pes, ki skupaj s svojim lastnikom obiskuje šole, knjižnice in druge edukacijske ustanove.

Pes tako zagotovo predstavlja pripomoček, ki lahko ključno pripomore k učinkovitosti terapevtskega procesa. Zaradi svoje emocionalne dostopnosti, sposobnosti kataliziranja socialnih interakcij in ustvarjanja sproščenega vzdušja, sooblikuje varen prostor, kjer otrok s terapevtom lažje vzpostavi intimen odnos in se mu odpre (Limond, Bradshaw in Cormack, 1997; Cirulli, Borgi, Berry, Francia in Alleva, 2011).

Poleg tega pa pes predstavlja močan multisenzorni dražljaj; intenziven in jasen zvok, živ vizualni vtis, specifičen vonj in inovativen dotik, s čimer spodbudi senzorni in aktivacijski prag živčnega sistema pri otrocih (Silva, Correia, Lima, Magalhaes in de Sousa L, 2011; Solomon, 2010; Sams, Fortney in Willenbring, 2006; Redefier in Goodman, 1989).

Študija Beetz, Hediger, Julius, Balzer, Turner in sodelavcev (2010), kjer so avtorji opazovali raven kortizola pri otrocih med socialnim stresom, je pokazala, da pes pri otrocih z dezorganiziranim tipom navezanosti učinkoviteje zmanjšuje socialni stres pri otroku kot plišasta igrača ali prijazna odrasla oseba.

Omenjena raziskava bi lahko predstavljala idejo za nov način intervencij pri spreminjanju navezanosti pri otrocih ali celo neposrednih intervencij po travmi, kjer se je tako imenovan debriefing izkazal kot precej neučinkovit (Oravec, 2014).

Pediatrinja Sabina Schuch trenutno vodi raziskavo, ki raziskuje vpliv terapije s psom na otroke z motnjo pozornosti ADHD (Wallace, 2012). Otroci se dvakrat tedensko udeležujejo tečaja socialnih veščin, kot pozitivni nagradni sistem pa je uporabljen pes; bolj kot otrok sodeluje, več časa preživi njim. Čeprav študija še ni zaključena, so pozitivni učinki že vidni. Prisotnost psa otroke pomirja, jih motivira in daljša razpon njihove pozornosti, kar posledično znižuje občutek stresa celotne družine (Wallace, 2012).

Ne glede na težave, ki jih pes pomaga premagovati otroku in individualne značilnosti posamezne seanse oz srečanja, pa mu v terapevtskem procesu lahko določimo dve različni vlogi (Kanalec in Miklavič, 2013):

-*Aktivno vključevanje terapevtskega psa*: pes je aktivno soudeležen pri izvajanju določene naloge, npr. prinese igračo ali torbico s slikami oz nalogami. Otrok ga lahko kot nagrado za

pravilno izvedeno nalogo vodi po prostoru ali pa pes na njegovo povelje izvede trik, kar gradi otrokovo samozavest.

-Pes kot motivator ali pasivni udeleženec pomaga otroku, da vzdržuje pozornost, ustvarja sproščeno vzdušje, občutek varnosti in motivira otroka za različne dejavnosti. Otrok lahko psu glasno bere, mu napiše zgodbico ali nariše risbo. Pes služi kot motivator za razmišljanje o določenih temah, primerjavi človeškega in pasjega življenja ali pogovor o katerikoli drugi temi.

1.3 Kontekst dela, namen in cilj študije primera

Kontekst diplomske naloge predstavlja moje prostovoljno delo z mamo in dvojčkoma, s katerimi sem izvajala igralne urice s prisotnostjo psa v eni izmed nevladnih organizacij republike Slovenije. V stik z organizacijo sem stopila preko diplomirane psihologinje, ki je bila kot opazovalka prisotna na spoznavnem, šestem in enajstem srečanju, ves čas mi je nudila tudi strokovno podporo pri strukturiranju druženj in posameznih dejavnosti. Za izvajanje igralnih uric s prisotnostjo psa in uporabo pridobljenih podatkov v diplomski nalogi sem pridobila pisno dovoljenje obeh staršev, možni identificirajoči podatki udeležencev pa so ustrezno zakriti.

Na osnovi Praperjevih »za razvojno fazo specifičnih iger«, s pomočjo katerih lahko starši pri otrocih spodbujajo razvoj procesov individualizacije in separacije, se mi je porodila ideja o igrah, skozi katere bi poskušala stimulirati razvoj otrok tudi na kognitivnem in socialnem področju. S strukturo srečanj in izvajanih dejavnosti sem želela kot mentalno razvitejši partner delovat v območju bližnjega razvoja dvojčkov, kot je razlika med realnim in potencialnim razvojnim stadijem poimenoval Vygotsky. Zaradi sprostitvenih, motivacijskih in terapevtskih učinkov, ki jih prinaša prisotnost psa, se mi zdelo smiselno, da bi v igro vključila tudi njega. Nastale so igralne urice s prisotnostjo psa, s katerimi sem poskušala znižati stres v družini, spodbuditi pozitivno interakcijo v triadi in vplivati na razvoj otrok. Namen diplomske naloge je prek študije primera raziskovati potencialne pozitivne učinke igralnih uric s prisotnostjo psa, na otroka in njuno mamo.

2 EMPIRIČNI DEL – IGRALNE URICE S PRISOTNOSTJO PSA

2.1 Metoda

2.1.1. Udeleženci študije

V študiji so sodelovali mama N. S., stara 41 let in njena otroka, dvojčka, stara štiri leta.

V nadaljevanju podajam informacije, ki sem jih o udeležencih pridobila med prvim spoznavnim srečanjem, ko sem opravila intervju z mamo in strokovnimi delavci, z diplomirano psihologinjo pa sva imeli priložnost mamo in dvojčka opazovati tudi med igro in branjem pravljice.

2.1.1.1 Mama

Mati samohranilka N. S. je državljanka Republike Slovenije, rojena v Makedoniji, stara 41 let. Z otrokoma se je od moža odselila pred dobrim letom in od takrat se enkrat tedensko udeležuje psihoterapije. Z možem sta se veliko prepirala, čemur sta bila občasno priča tudi otroka. Vlogo matere dojema kot zelo stresno, predvsem zaradi pomanjkanja discipline iz njene strani in hiperaktivnosti otrok. Opazila sem, da ima zelo dober vpogled v dinamiko med njimi tremi in je odprta za kakršnokoli pomoč. Dejavnost z otrokoma, ki ji povzroča največ stresa, je večerno odpravljanje v posteljo, saj dvojčka nikakor nočeta zaspati. Po dolgotrajnem prerekanju, čebljanju in skakanju ju uspava med deveto in enajsto uro ponoči. Zjutraj je neprespana in utrujena, manjka pa ji tudi »čas zase«, ki si ga ostale mame, kot je omenila, privoščijo ob večerih.

Med igro z otrokoma je bila zelo ljubeča, veliko se ju je dotikala in ju božala. Bila je precej nedirektivna v igri in je sledila njunim pobudam. Ni postavljala pravil, njene prošnje naj pospravita igrače, so bile večinoma preslišane in na koncu jih je pospravila sama. Kadar je vztrajala in zahtevala, da jo upoštevata, je pogosto poskušala vplivati na njuna čustva z obračanjem hrbta ali stavki, kot na primer »Če ne pospraviš igrač, se ne bom igrala s tabo.« Mati je med intervjujem omenila, da včasih med dvojčkoma nenamerno dela razlike, kar sem med njihovim igranjem opazila tudi sama, vendar presenetljivo, moje opažanje je bilo med spoznavnim srečanjem ravno obratno od njene pripovedi – živahnejšemu je namenila več pozornosti. Ko jima je N. S. med spoznavnim srečanjem brala pravljice, sem opazila, da ji manjše težave povzročata uporaba sklonov in pravilna izgovarjava besed, kar bi lahko oteževalo napredek v verbalnem razvoju otrok. Ob koncu je večkrat omenila, da se zaveda, da ni najboljša mama, da ju ne obvlada in da bi veliko stvari lahko naredila bolje.

2.1.1.2 Dvojčka

Enojajčna dvojčka N. in M., stara 4 leta, živita sama z mamo, ohranjata stike z očetom in slabo leto obiskujeta vrtec. Med prvim srečanjem sem opazila precejšnji zaostanek v njunem razvoju, tako na kognitivnem kot fizičnem področju, o čemer so poročali tudi strokovni delavci. Fizično sta nekoliko šibkejša in manjša od vrstnikov. Sta zelo živahna, stežka vzdržujeta pozornost in sta neprestano v gibanju. Mama ju pogosto ne obvlada. Strokovni delavci predvidevajo, da trpita za motnjo pozornosti, vendar postopek uradne evaluacije še traja. Njun govor je zelo nerazločen in težko razumljiv, mama pove, da med seboj velikokrat komunicirata v njima lastni govorici, česar sama sicer nisem opazila. Imata zelo šibek besedni zaklad, M. zna šteti do 5, N. še ne, tudi osnovne barve jima delajo težave. Oba sta enkrat mesečno udeležena v obravnavi pri logopedu, ki je stopnjo razvoje njunega govora ocenila na raven dvoletnikov, kar potrjuje mojo domnevo o zaostanku na kognitivnem področju.

Fanta v vzpostavljanju kontaktu z mano in prisotno psihologinjo nista bila zadržana in sta naju hitro sprejela, kar se je kazalo v njunem približevanju ter pobudi za vzpostavitev fizičnega kontakta.

Med igro z mamo sta bila sproščena, živahna in sta pogosto spreminjala dejavnosti. Kratek razpon pozornosti je bil še posebej viden pri M., ki je posamezni dejavnosti posvetil le nekaj minut časa. Igrali so se z avtomobilčki, jih vozili po preprogi z narisano avtocesto in jim sestavljali garaže iz lego kock. Prevladovala je funkcijska igra, obogatena s tekom, poskakovanjem in glasnimi zvoki. Začetke razvoja simbolne igre sem opazila v »kuhanju kave«, ki sta jo dvojčka mami pripravila na otroškem kuhalniku. V njuni medsebojni dinamiki sem zasledila precej tekmovalnosti za materino pozornost, ki se je odražala v hitrih izbruhih rahle agresije nad bratom, predvsem s strani M. in nepotrpežljivosti. Težko sta počakala, tako drug na drugega, kot na mamina navodila, ki sta jih najraje ignorirala. Največkrat sta se odzvala na princip kaznovanja z ignoriranjem (mama reče, da ju bo ignorirala in jo ubogata). Predvsem M. je bil med branje pravljice zelo nepozoren in je vmes večkrat poskušal pridobiti pozornost s tekom po prostoru.

2.1.2 Postopek in pripomočki

Po prvem spoznavnem srečanju sva se s kužkom z družino srečevala enkrat tedensko, tri mesece, v igralnici nevladne ustanove. Skupno smo se srečali enajstkrat, posamezno srečanje je trajalo dobro uro in je bilo razdeljeno na tri dele. Vsak je trajal približno dvajset minut, prvi in drugi del pa nista bila vedno v enakem vrstnem redu, odvisno predvsem od razpoložnja uporabnikov. Na spoznavnem, šestem in zadnjem (enajstem) srečanju, je bila prisotna tudi psihologinja, s katero sem, za boljši vpogled v dogajanja med igralnimi uricami, vsakič opravila intervju.

Igralne urice s prisotnostjo psa sem izvajala v igralnici lokalne nevladne organizacije, veliki približno 30 m², polno opremljeni z igračami. Med njimi je bilo največ kock, plišastih igrač in avtomobilčkov, veliko je bilo tudi skupinskih iger s pravili, didaktičnih igrač in knjig. Po tleh sta bili razprostrti dve veliki preprogi s poslikavo avtoceste, v kotih pa so bili postavljeni še naslanjač, otroška kuhinja, tobogan in telovadne blazine.

Ideje za nekatere izmed v nadaljevanju naštetih iger sem dobila na izobraževanju za terapevtske pse, ki ga je organiziralo Slovensko društvo za terapijo s pomočjo psov Tačke Pomagačke, seveda pa sem jih glede na potrebe družine ustrezno priredila. Ostale igre, kot npr. lovljenje ribic, sem si izmislila sama.

Večino iger bi v grobem lahko kategorizirali v skupino dojemalnih iger, z nekaterimi značilnostmi funkcijske igre in iger s pravili. Pomemben del vsake igre je bilo tudi pospravljanje igrač, ki smo ga po koncu izvedli vsi skupaj.

Prisoten pes je pasme shih-tzu, star 8 let, ima potrdilo o neagresivnosti, je veterinarsko pregledan ter ima potrdilo o primernosti za terapevtskega psa, ki ga je izdalo Slovensko društvo za terapijo s pomočjo psov Tačke Pomagačke.

Slika 1: Shih-tzu Gloss

Prvi del naših srečanj je vseboval dejavnost s psom ali igro, skozi katero sem poskušala postopoma podaljševati pozornost dvojčkov, jima pokazati pomen pravil, spodbuditi njuno medsebojno sodelovanje, predvsem pa jima omogočiti, da se sprostita in uživata v kontaktu s psom. V igre sem vključila tudi dejavnosti, ki bi lahko pozitivno vplivale na njun razvoj, še posebej na verbalnem področju. Pes je imel v tem delu vlogo dejavnega udeleženca v igri.

-Igro »Stop« bi lahko umestili med razgibalne igre, saj je od mame in dvojčkov zahtevala tek po prostoru. Ko je mama rekla »Stop!«, sta morala otroka obstati na mestu in počakati toliko časa, da sva s psom naredila dva kroga okoli vsakega izmed njiju. Lahko bi rekli, da je bil pes uporabljen kot »merilec časa«. Nato smo tekli dalje, pes pa nas je med tekom opazoval in čakal, da se ponovno ustavimo. Namen igre je bil, da se fanta med fizično dejavnostjo sprostita, med čakanjem pa podaljšujeta obseg svoje pozornosti, za kar ju je motiviral pes. Hkrati sta ob čakanju drug na drugega učila potrpežljivosti.

-Igra »Zakladi v pasji torbi« se umešča v skupino večnamenskih, doma narejenih iger. Poteka tako, da ima pes na hrbtu manjšo torbico, v katerem so kartončki različnih oblik, barv, materialov ali pa so opremljeni z različnimi tematsko obarvanimi sličicami. Kartonček je najprej izvlekel eden izmed dvojčkov, ga pokazal bratu, povedal, kaj je na njem ali kakšne barve je, če je bila na njem sličica, smo se o njej še pogovarjali. Naslednji kartonček je izvlekel brat in tako sta se izmenjevala, dokler pasja torba ni bila prazna. Ob koncu smo izvlečene »zaklade« prešteli in jih pospravili v nazaj v torbico. Igro sem v različnih oblikah uporabila na več srečanjih, z njo pa sem želela vplivati na razvoj verbalnih spretnosti, pozornosti in fantoma omogočiti nekoliko drugačen kontakt s psom.

Slika 2: »Zakladi« iz pasje torbe

Slika 3: Pasja torba z »zakladi«

-Igra »Lovljenje ribic« spada med priložnostne, doma narejene igrače in predstavlja prilagojeno različico industrijske igre ribolov. Dvojčka sta drug za drugim iz vedra, z »ribiško palico« lovila papirnate ribice z različnimi navodili, slikicami, številkami ipd. Ribice so se zaradi železnih sponk ujele na magnet na palici. Zaradi fine motorike, nujno potrebne za izvedbo igre, sem domnevala, da bi igra lahko stimulatивно vplivala na razvoj njihovih gibalnih spretnosti. O napisani vsebini, ki jo je prebrala mama, smo se pogovorili, ali pa sta morala izvesti dejavnost, ki je pogosto vključevala psa, kot npr. »Ponudi kužku tri priboljške« ali »Oba z bratcem kužka petkrat pobožajta« S tem sem poskušala širiti njun besedni zaklad, z dejavnostmi, ki pa jih sama še ne obvladata, sem želela delovati v njunem območju bližnjega razvoja. Ko je bilo vedro prazno, sta ujete ribice preštela in jih pospravila nazaj. Igro sem v drugačnih različicah uporabila dvakrat.

Slika 4: Igra »Lovljenje ribic«

Slika 5: Druga različica igre »Lovljenje ribic«

-Igra »Nogomet s štetjem« ni vsebovala psa kot dejavnega udeleženca, ampak samo kot opazovalca. Nogomet sem uporabila, ker ta predstavlja eno izmed njunih najljubših dejavnosti in sta bila zato zanj zelo motivirana. Žoga, s katero smo igrali, je bila manjša od standardne velikosti, izdelana iz blaga in pene. Poleg klasičnega brcanja je igra vsebovala še pravilo, da morata dečka, preden podata žogo, prešteti do tri. Z materjo sva ju ob glasnem štetju spremljali s štetjem na prste. Igro smo zaradi priljubljenosti igrali večkrat, štetje pa smo postopoma stopnjevali do deset. Glede na literaturo bi to igro lahko uvrstili med razgibalne igre s pravili, s katero sem želela podaljševati pozornost dvojčkov, s ponavljanjem števil pa stimulirati razvoj verbalnih spretnosti.

-Igra z lesenimi ploščicami spada v skupino tako imenovanih didaktičnih igrač in je namenjena urjenju otrokovih prostorskih sposobnosti. Dečka sta morala lesene ploščice v obliki živali ali predmetov prostorsko pravilno umestiti na leseno ploščo. Ploščice sta med tem opisovala in štela. Pes je imel pri tej igri vlogo motivatorja, saj sta se dvojčka po zaključeni nalogi z njim igrala ali pocrkljala.

Drugi del srečanja je bil sestavljen iz dejavnosti po njuni izbiri. Namen tega dela je bil spodbuditi pozitivno interakcijo med njimi in vsem trem omogočiti sprostitve in trenutke

pristnosti. Dvojčka sta si najpogosteje izbrala nogomet oz. brcanje žoge, ki se je po preteku dvajsetih minut pogosto spremenil v igro nogomet s štetjem. Nekajkrat sta si za igro izbrala avtomobilčke, s katerimi smo se igrali na preprogi z avtocesto. Priljubljena je bila tudi igra z leseno železnico in vlakom, s katerim sta fanta prevažala živali. Le-te so se velikokrat ponesrečile in dvojčka sta jih preko domišljajske igre kot rešilca, bolničarja in zdravnika hitro pozdravila, čaji s posebno močjo, ki sta jih »skuhala« na otroškem štedilniku, pa so bili še posebej okusni. Z mamo sva med igro z leseno železnico igrali vlogo zapornice, potnika, ki maha mimoidočemu vlaku, udeleženke v prometni nesreči ali bolniške sestre, ki je zdravnikoma pomagala oskrbeti ranjeno žival. Aktualen je bil tudi tobogan na vrhu katerega jima je mama z roko postavila zapornico, na katero sta morala pritisniti, če sta se želela voziti. Zaradi zvočnih efektov in »pokvarjene zapornice« (med dvigovanjem se zatakne, hitro pade dol ...), ki jo je vključila mama, se jima je igra zdela še posebej zabavna. Kuža, ki je med tem počival in nas opazoval med igro, je služil kot odličen zgled, kako pridno in mirno počakati.

Srečanje smo vedno zaključili z branjem pravljice (tretji del), kar je služilo kot pomiritev, hkrati pa utrjevalo njune verbalne spretnosti. Fanta sta sama izbrala eno izmed knjig, dostopnih v igralnici. Večinoma so bile to slikanice, primerne otrokom njune starosti, dvakrat pa sta izbrala knjige, namenjenim otrokom višjih starostnih skupin. Vsi skupaj smo sedeli na kavču, jaz sem brala, mamica, dvojčka in kuža pa so se crkljali. Dotik mame in psa je bil namenjen sproščanju in ustvarjanju navezanosti, hkrati pa ju je motiviral, da sta ostala zbrana. Kadar je fokus njune pozornosti silovito upadel in sem ocenila, da pravljice ne bomo prebrali do konca, sem s kužkom ali igro kot motivatorjem, z njima sklenila kompromis. Prebrali smo še naslednjo stran, na to pa se za kratek čas posvetili obljubljeni dejavnosti.

2.1.3 Metode merjenja

Efektivnost uric in njihov vpliv na družino sem ocenjevala z opazovanjem in pol strukturiranim intervjujem, ki sem ga na začetku, na šestem srečanju in na koncu opravila z mamo.

Med prvim intervjujem sem jo prosila, naj opiše otroka, sebe in njihovo medsebojno interakcijo. Zanimalo me je kaj N. in M. rada počneta, po čem se najbolj razlikujeta in v čem sta si podobna. Pogovarjali sva se še o njenem dojemanju materinske vloge ter njenih najljubših dejavnostih z otrokoma. Povprašala sem jo tudi o pričakovanih glede igralnih uric in morebitnih predlogih.

Tema drugega in tretjega intervjuja z mamo so bile spremembe v vedenju dvojčkov, nje ali dinamike v triadi, ki jih je opazila. Zanimalo me je, ali in kje je zaznala največjo spremembo ter kako se ona in otroka počutijo med našimi srečanji.

Za večjo zanesljivost rezultatov sem intervjuvala tudi diplomirano psihologinjo, ki je bila kot opazovalka prisotna na prvem, šestem in zadnjem srečanju. Povprašala sem jo predvsem o morebitnih spremembah, ki jih je opazila v vedenju otrok in mame ter v njihovi medsebojni interakciji.

Z namenom celovitejšega in boljšega vpogleda v učinke uric in rezultate študij sem zasnovala lastno mersko lestvico, s katero sem ocenjevala napredek na področjih ubogljivosti, pozornosti in verbalnih sposobnosti. Poimenovala sem jo Ocenjevalna lestvica pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti (PUV). Na podlagi literature sem sklepala, da bodo imele uporabljene igre in prisotnost psa največji vpliv na razvoj otrok ravno v teh treh komponentah. Moram poudariti, da omenjeni način ocenjevanja nikakor ni zanesljiv in veljaven glede na standarde psihometričnih pripomočkov, prav tako sama nisem usposobljena za strokovno veljavno pridobivanje tovrstnih ocen. Predstavlja, meni osebno, bolj pregledno obliko beleženja dogajanja in morebitnega napredka na srečanjih.

Po vsakem srečanju sem poleg podrobnega zapisa dogajanja na lestvici od 1 do 7 ocenila vsa tri področja glede na različne kriterije.

Ubogljivost sem merila s seštevkom števila materinih ukazov, na katere se otroka nista odzvala in števila pravil, ki sta jih prekršila.

1= matere sploh ni upošteval (upoštevanih je bilo približno 10 % zahtev ali manj), 7= upošteval je veliko večino materinih pravil in se odzval na skoraj vse njene zahteve (90 %).

Kot parameter ocenjevanja razpona pozornosti sem uporabila maksimalno število minut, ki ga je otrok posvetil eni dejavnosti, brez večjih motenj. Kot osnova za določitev minimalne vrednosti lestvice mi je služilo opazovanje vedenja dvojčkov med spoznavnim srečanjem.

1= do 5 minut, 2= od 5 do 7 minut, 3= od 8 do 10 minut, 4= od 11 do 13 minut, 5= od 14 do 16 minut, 6= od 17 do 18 minut, 7= 18 minut in dlje. Komunikacijske spretnosti sem evalvirala s seštevkom števila pravilno izbranih, in pravilno ter razločno izgovorjenih besed.

1= skoraj vse (90 %) izbrane besede so bile tako kontekstualno kot slovnično pravilne in razločno izgovorjene, 7= velika večina (80 %) izbranih besed je bila kontekstualno in slovnično nepravilnih ter težko razumljivih.

Komunikacijske spretnosti sem evalvirala s seštevkom števila pravilno izbranih, in pravilno ter razločno izgovorjenih besed.

1= skoraj vse (90 %) izbrane besede so bile tako kontekstualno kot slovnično pravilne in razločno izgovorjene, 7= velika večina (80 %) izbranih besed je bila kontekstualno in slovnično nepravilnih ter težko razumljivih.

2.2 Rezultati

2.2.1 Podatki pridobljeni z intervjujem z mamo

N. S je povedala, da sta se ji otroka med uricami zdela zelo sproščena, enako se je počutila tudi sama. Navdušil jo je kuža, ki je s svojim mahajočim repkom vsem trem vsakič narisal nasmeh na obraz. Na vprašanje, ali se ji je zdelo, da so imele igralne urice nanjo ali dvojčka kakršen koli vpliv (in če, kakšen), je odgovorila, da je največjo spremembo opazila pri sebi; pravila in zahteve je začela postavljati na drugačen način, ob neupoštevanju, pa je bila vztrajnejša in manj popustljiva. Poročala je, da ji moj način postavljanja meja med uricami predstavlja novo alternativo za doseganje želenega vedenja pri otrocih izven igralnih uric. Običajno je, kadar je vztrajala in zahtevala, da jo upoštevata, poskušala vplivati na njuna čustva z obračanjem hrbta ali stavki, kot na primer »Če ne pospraviš igrač, se ne bom igrala s tabo«, sedaj pa je namesto t. i. kaznovanja z ignoriranjem pogosteje uporabljala mirnejši način, s katerim je okarala otrokovo vedenje in ne osebnosti. Od tretjega srečanja dalje je opazila, da sta dečka postala mirnejša, kar je bilo najbolj očitno ob večerih. Nekajkrat zapored sta zaspala že ob deveti uri zvečer, ona pa si je lahko vzela čas zase, se pogovorila s prijateljico ali v miru brala knjigo. Zjutraj je bila posledično bolj spočita in tudi čez dan v interakciji z otrokoma bolj potrpežljiva in vztrajna pri postavljanju omejitev; imela je dovolj energije, da ni popustila in pospravila igrač namesto njiju.

Med zadnjim intervjujem, je v primerjavi z drugim poročala še o napredku na verbalnem področju, ki se je začel kazati na zadnjih nekaj srečanjih. Oba sta razširila svoj besedni zaklad, M. počasi obvladuje barve, N. pa zna brez napake prešteti do deset.

2.2.2 Podatki pridobljeni z intervjujem s psihologinjo

Po šestem srečanju, drugem, na katerem je bila prisotna psihologinja, je opazila spremembo na socialnem področju. »Sledila sta navodilom, sodelovala v dejavnosti in do konca uspela zadržati fokus pozornosti, ki je bil v primerjavi s spoznavnim srečanjem očitno podaljšan. V njuni interakciji sem opazila manj tekmovalnosti in več sodelovanja. Drug do drugega sta bila strpnejša in potrpežljivejša. Pospravljanje igrač, ki je bilo prej naloga mame, je bilo sedaj skupno delo, včasih celo del igre. Celotno vzdušje je bilo bolj mirno. V njunih komunikacijskih in motoričnih spretnostih ni opazila sprememb.«

Mama se ji je zdela bolj motivirana in striktnejša pri postavljanju pravil. »Med igro Nogomet s štetjem je N. S. vztrajala pri zadnji podaji N. in M., preden smo zaključili z igro. Tudi med branjem pravljice je dečkovo pozornost, ob morebitni distrakciji, preusmerila nazaj na poslušanje.«

Ob koncu zadnjega srečanja, na katerem je bila prisotna, je poročala o vidnem upadu fokusa, pozornosti in ubogljivosti v primerjavi s šestim srečanjem. »Dečka sta bila živahnejša in precej nezbrana. Njuno pozornost je bilo treba pogosto preusmeriti nazaj na trenutno aktivnost. Tudi, ko sta sodelovala, sta aktivnosti posvečala le del potrebne pozornosti. Štetje, pojmovanje predmetov in govor na splošno, jima še vedno povzročajo težave.« V maminem vedenju ni opazila večjih sprememb v primerjavi s šestim srečanjem. Mama je imela z dečkoma zelo dober kontakt, znala je slediti njuni igri in se odzivati na njune pobude.

2.2.3 Rezultati ocenjevalne lestvice pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti (PUV)

V nadaljevanju predstavljam rezultate, ki sta jih N. in M. dosegla na ocenjevalni lestvici pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti.

2.2.3.1 Rezultati M-ja

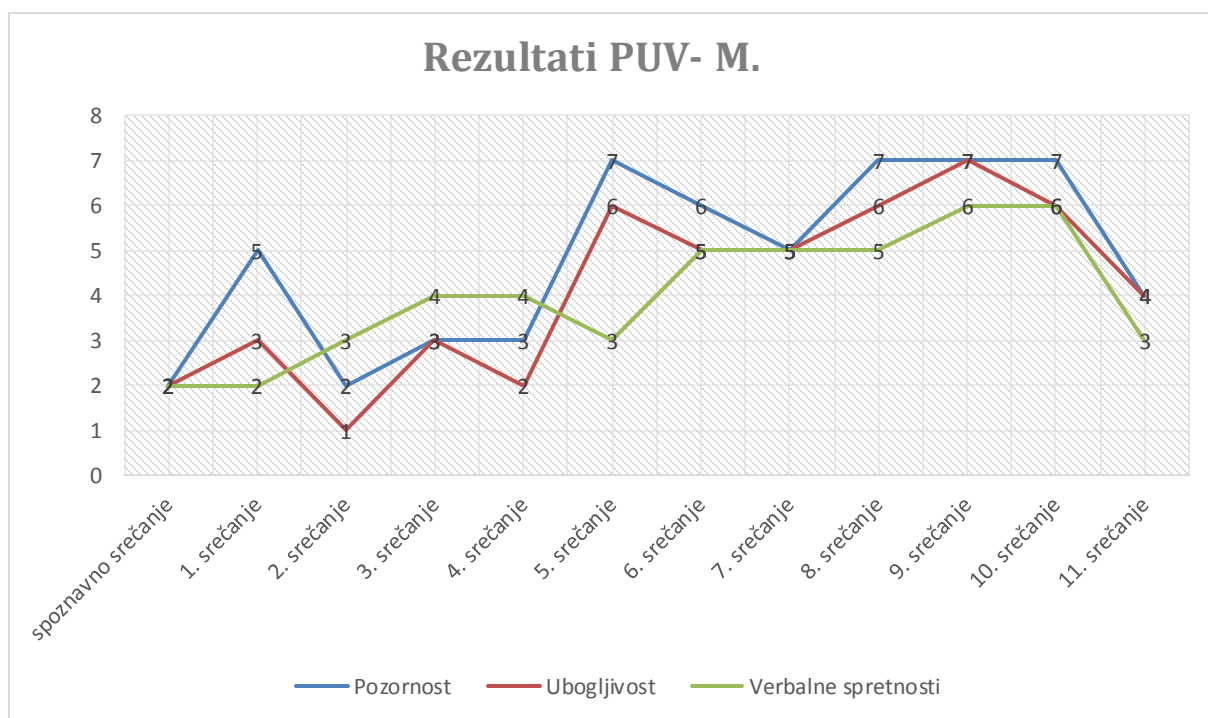

Tabela 1: Rezultati opazovanja otroka M. na lestvici Poozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti

Na spoznavnem srečanju sem M. na vseh treh področjih ocenila z oceno 2. Mame večinoma ni upošteval (samo v 20 %), približno 30 % besed je izbral kontekstualno pravilno in jih izgovoril razločno, določeni dejavnosti pa je posvetil maksimalno 7 minut časa.

Na prvem srečanju se je razpon njegove pozornosti, v primerjavi s spoznavnim, podaljšal za polovico in dosegel nekaj manj kot 15 minut. Bil je nekoliko bolj ubogljiv in upošteval 30 % materinih navodil, kar pa se je med drugim srečanjem znižalo na približno 10 %. Tudi fokus pozornosti je med drugimi igralnimi uricami drastično upadel; maksimalni čas posvečen eni dejavnosti je znašal od 5 do 7 minut, ki pa se je med tretjim srečanjem spet nekoliko zrasel; na 9 minut. Konsistentno s tem se je povečala tudi poslušnost dečka, ki je med tretjim srečanjem upošteval dobro tretjino materinih navodil. Maksimalen čas dejavnosti posvečene pozornosti je med četrtem srečanjem ostal enak času na prejšnjem srečanju (9 minut), pri ubogljivosti pa sem ponovno zabeležila rahel upad, za 10 %.

Ustreznost besed je glede na spoznavno srečanje ostala nespremenjena do drugega srečanja, med katerim je pravilno izbral in razločno izgovoril skoraj polovico besed (40 %) in nato narasla tudi med tretjim srečanjem, ko je bilo nekaj več kot 50 % besed ustreznih in razumljivih. Nivo je ostal enak med četrtem srečanjem, nato pa rahlo upadel, ko je M. med petimi igralnimi uricami tri četrtine besed izbral ali izgovoril napačno.

Ravno nasprotno pa sem med petim srečanjem opazila rekorden porast tako pozornosti kot ubogljivosti. Deček se je pri igri lovljenje ribic brez večjih distrakcij zadržal slabih dvajset minut in upošteval skoraj vsa materina navodila, prošnje in zahteve.

Med šestim srečanjem se je maksimalen čas posvečene pozornosti znižal na 17 minut, prav tako je mamu nekoliko manj ubogal, vendar je še vedno upošteval polovico postavljenih pravil. Raven poslušnosti sem enako ocenila tudi na naslednjem, sedmem srečanju, fokus pozornosti pa se je še nekoliko skrajšal in dosegel obseg petnajstih minut. Med osmim druženjem je M. pozornost lahko zadržal pri eni dejavnosti več kot 18 minut, kar je ostalo nespremenjeno do zadnjega, enajstega srečanja. Med osmim srečanjem je upošteval tretjino več materinih pravil, kot na sedmem, med devetim druženjem pa je preslišanih ostala samo še četrtnina materinih zahtev. Med desetim srečanjem je ubogljivost nekoliko upadla.

Na področju verbalnih spretnosti sem med šestimi uricami opazila velik napredek, saj je bila več kot polovica besed kontekstualno pravih in razločno izgovorjenih. Napredek je ostal viden tudi na naslednjih dveh srečanjih (sedmem in osmem), med devetim pa sem ponovno opazila rahel napredek pri razvoju govora. Med desetim srečanjem je število napak pri govoru ostalo enako; deček je napačno izgovoril ali izbral približno četrtno besed.

Med zadnjim srečanjem sem zabeležila velik upad na vseh treh merjenih področjih. 70 % izbranih besed je bilo napačnih, določeni dejavnosti je posvetil le dobrih 10 minut časa, tudi materina navodila je prekršil v več kot polovici primerov.

Okvirni trend ocene na področju pozornosti in ubogljivosti je bil med prvim in zadnjim srečanjem podoben; bolj, kot je bil M. ubogljiv, dlje časa je bil pozoren in obratno, bolj, kot je bil nepozoren, manj je ubogal. V primerjavi s prvimi petimi srečanji je bil deček na drugih petih pozornejši in je mamo pogosteje upošteval, kar pa se je med zadnjim srečanjem močno spremenilo.

Premica ocene verbalnih spretnosti kaže, da je deček pri govoru storil najmanj nepravilnosti takrat, ko je bil najbolj ubogljiv in je svojo pozornost pri dejavnosti uspel zadržati dlje kot petnajst minut. Stabilen napredek v komunikaciji je bil opazen po petem srečanju, z izjemo vidnega upada med zadnjim druženjem.

2.2.3.2 Rezultati N-ja

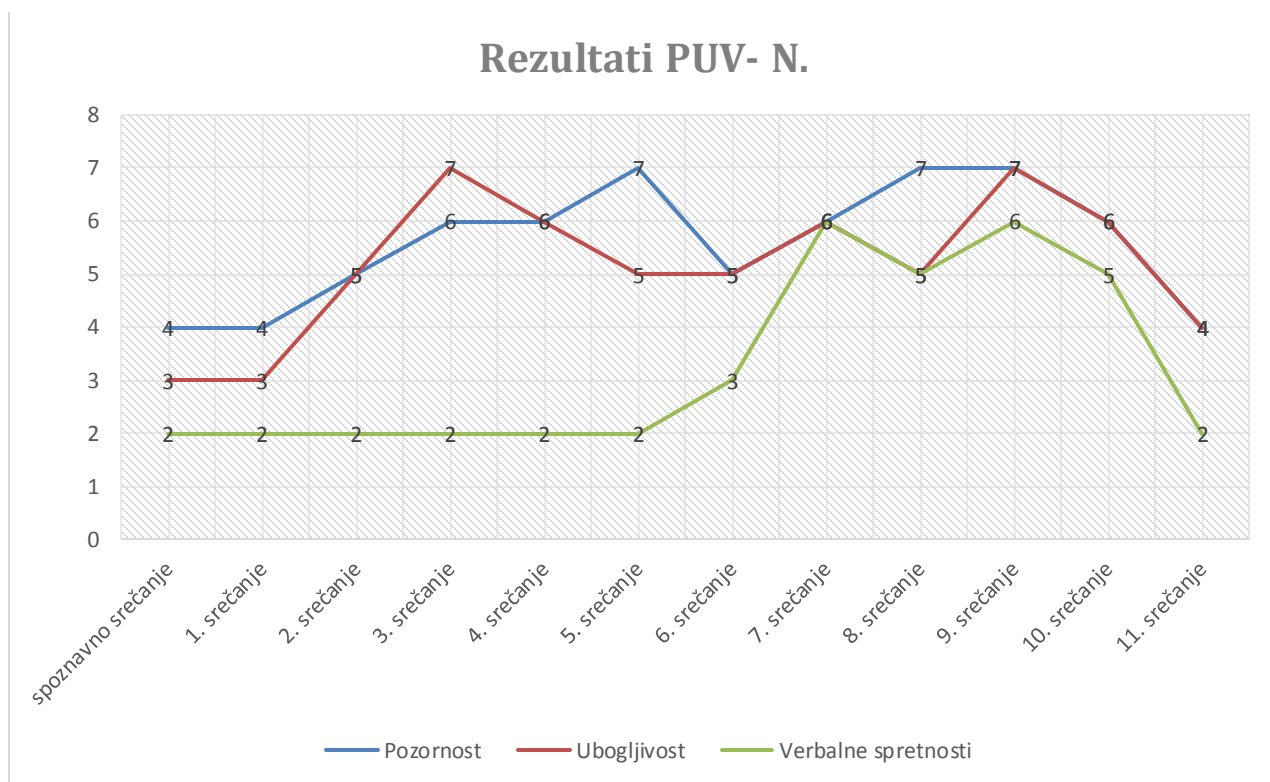

Tabela 2: Rezultati opazovanja otroka N. na lestvici Poozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti

N. je na spoznavnem srečanju govoril zelo nerazločno in v dobrih dveh tretjinah primerov napačno poimenoval predmet, osebo ali žival, kar je ostalo nespremenjeno do šestega srečanja. Od takrat so bile izbrane besede vedno pogosteje pravilne in bolj razumljivo

izgovorjene. Na predzadnjem srečanju se je število napak spet povečalo, med zadnjim druženjem pa še stopnjevalo in znižalo na raven prvih petih igralnih uric, ko je N. ustrezno izbral in razločno izgovoril manj kot tretjino vseh besed.

V primerjavi z bratom je bil deček med spoznavnim srečanjem ubogljivejši in bolj pozoren. Upošteval je več kot tretjino materinih navodil, fokus pozornosti pa je zadržal več kot deset minut. Enko sem ga ocenila tudi med našim prvim skupnim srečanjem.

V naslednjih dveh srečanjih sem zabeležila napredek v pozornosti, ki jo je ob koncu tretjega srečanja N. brez večjih motenj zdržal že dobrih sedemnajst minut, enako tudi med četrtem druženjem. Še očitnejšo spremembo sem opazila v njegovi interakciji z mamo, saj je med tretjimi igralnimi uricami upošteval večino njenih navodil in se aktivno odzval na skoraj vse postavljene zahteve. Med četrtem in petim srečanjem se je poslušnost dečka postopoma zniževala in prekršenih je bila več kot polovica postavljenih pravil. Med šestim srečanjem na tem področju ni bilo opaznejših sprememb.

Med sedmim srečanjem je bila prvič vidna pozitivna sprememba na vseh treh merjenih področjih. Izbrane besede so bile nekoliko ustrežnejše in razločnejše kot prej, kar se je ohranilo do zadnjega srečanja. Čas pozornosti je bil dve minuti daljši, kot na prejšnjem srečanju, neupoštevanih pa je ostalo 15 % manj materinih zahtev. Pozitivni trend daljšanja pozornosti se je ohranil med osmim srečanjem, čas na dejavnost usmerjene pozornosti in število upoštevanih navodil pa sta se znižala za desetino.

Ravno obratno kot pri sedmem srečanju, sem med zadnjima dvema opazila precej veliko negativno spremembo na vseh treh področjih. Izbor besed je bil v več kot dveh tretjinah primerov neustrezen, maksimalen fokus pozornosti pa krajši za dobrih 15 minut, ignorirana pa dobra polovica materinih zahtev.

2.2.3.3 Primerjava rezultatov M. in N. med sabo

Tabela 3

Rezultati M. na ocenjevalni lestvici Pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti

	Pozornost	Ubogljivost	Verbalne spretnosti
Spoznavno srečanje	2	2	2
Povprečje ocen enajstih srečanj	5,1	4,4	4,2
Razlika	3,1	2,4	2,2

Glede na rezultate je pri M. največji napredek viden na področju pozornosti in najmanjši na področju verbalnih spretnosti.

Tabela 4

Rezultati N. na ocenjevalni lestvici Pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti

	Pozornost	Ubogljivost	Verbalne spretnosti
Spoznavno srečanje	4	3	2
Povprečje ocen enajstih srečanj	5,7	5,4	3,4
Razlika	1,7	2,4	1,4

Igralne urice s prisotnostjo psa so imele pri N. največji pozitivni učinek na področju razvoja ubogljivosti in pozornosti.

Na podlagi ocen spoznavnega srečanja in povprečja ocen naših skupnih druženj, sem ocenila, na katerega od treh merjenih področij so imele igralne urice s prisotnostjo psa največji vpliv. Iz tabele je razvidno, da se je največji napredek pokazal pri razvoju pozornosti M., pozitivna sprememba, vendar skoraj za polovico manjša, se je pokazala tudi pri N. Na področju ubogljivosti so pri obeh dvojčkih vidne podobne pozitivne razlike. Povprečje ocen srečanj kaže, da sta bila med igralnimi uricami ubogljivejša in poslušnejša, kot na spoznavnem srečanju. Podobno, kot na področju pozornosti, sem tudi pri komunikacijskih spretnostih večji napredek opazila pri M. Sprememba je bila večja skoraj za tretjino.

2.3 Diskusija

Cilj študije primera je bil preko igre po principih dejavnosti s pomočjo živali (AAA – animal assisted activity) stimulirati razvoj dvojčkov na kognitivnem področju, pozitivno vplivati na njuno interakcijo z mamo in zmanjšati občutek stresa vseh treh. Rezultati, pridobljeni s pol strukturiranim intervjujem in ocenjevalno lestvico PUV nakazujejo, da mi je to vsaj v določeni meri uspelo in so podobni izsledkom dr. med Sabine Schuch. Pediatriinja poroča, da prisotnost psa otroke pomirja, jih motivira in daljša razpon njihove pozornosti, kar posledično znižuje občutek stresa celotne družine (University of California, Irvine, School of Medicine, 2014). Podoben učinek na mamo in dvojčka so imele tudi igralne urice s prisotnostjo psa.

Tako pri M., kot pri N. sem na začetku opazila približno enak zaostanek v razvoju kognitivnih sposobnosti v primerjavi z vrstniki, ki se je odražal v njuni igri in splošnem vedenju. V igri z mamo sta med spoznavnim srečanjem prevladovali funkcijska in ustvarjalna igra, bolj značilni za otroke med drugim in tretjim letom starosti in manj za otroke njune starostne skupine. Pričakovala bi več domišljajske in manj predvsem funkcijske igre (Marjanovič Umek in Zupančič, 2001). Štiriletniki po navadi obvladajo števila od ena do deset in znajo poimenovati vse osnovne barve, kar za dvojčka ne drži. Domnevam, da bi razlog lahko bil prezgodnji porod, pri 26. tednih, saj se tovrstni deficiti pri nedonošenčkih pojavljajo precej pogosto (Aarnoudse-Moens, Weisglas-Kuperus, Bernard van Goudoever in Oosterlaan, 2009).

Prvi dve področji, kjer sem opazovala morebitne spremembe v razvoju, sta bili pozornost in ubogljivost. Razlike med N. in M. so bile očitne že med spoznavnim srečanjem, omenjali so jih še strokovni delavci in mama, odražajo pa jih tudi rezultati. M. je bil živahnejši in manj pozoren na igro. Dobila sem občutek, da je to njegov način spodbujanja materine pozornosti in izkazal se je za zelo uspešnega. Strokovni delavci so omenili, da mama N. posveča več pozornosti, kar je omenila tudi sama. Dodala je, da se zaveda, da to ni prav in med otrokoma ne želi delati razlik. Sama sem med spoznavnim srečanjem opazila ravno obratno dinamiko, kot so jo opisovali. Predvidevam, da bi bil razlog lahko nezavedna sprememba v materinem vedenju kot posledica moje prisotnosti ali njena zavestna odločitev in poskus enakomerne porazdelitve pozornosti, ki pa se ji ni najbolje posrečil.

Poleg tega, da je bil N. pozornejši, je večkrat kot brat upošteval tudi materina navodila. Podoben trend se je pri obeh dečkih kazal med vsemi enajstimi srečanji; ko se je zvišala raven pozornosti, je bila praviloma višja tudi raven njune ubogljivosti. Komponenti se mi zdita smiselno povezani. Bolj, kot sta bila otroka pozorna na djavnost, v kateri je sodelovala tudi mama, bolj sta bila pozorna tudi nanjo samo. Pozorneje sta jo poslušala, spremljala njene pobude in ji sledila. Ko jima je rekla, naj si še zadnjič podata žogo, nato

pa bosta lahko počela nekaj drugega, sta jo upoštevala, hkrati pa je mama z usmerjanjem pozornosti nazaj na nogomet, podaljševala časovni razpon fokusa pozornosti. Namesto neodobravanja ob neupoštevanju pravil sta s svojim vedenjem sprožila pri materi prijetna čustva, kar je izrazila s pohvalo, veselim razpoloženjem in še več navdušenja za naslednjo dejavnost. Za otroka je bila to seveda najboljša pozitivna stimulacija, ki ju je, kot kažejo rezultati, k upoštevanju pravil spodbudila tudi med naslednjimi srečanji.

K večji ubogljivosti in podaljšanju pozornosti med srečanji, ki sta razvidni iz rezultatov, ju je s svojim zgledom spodbudil tudi pes, ki je na ukaz pridno počakal in tako služil kot model posnemanja; če lahko počaka in uboga kuža, lahko to storim tudi jaz. Moja opažanja so skladna s poročanji Mrkunove (2014), ki pravi, da lahko pes služi kot eden najboljših vzornikov in motivatorjev pri usvajanju socialnih veščin.

Ob izvedbi določenih ukazov, kot so na primer sedi ali preval, je pes za nagrado dobil priboljšek, kar bi lahko utrjevalo vzročno posledično povezavo pri dvojčkih. Njuno pozornost je kosmatinec spontano podaljševal tudi s svojo atraktivnostjo, saj je bilo božanje njegove mehke dlake med branjem bolj zanimivo kot katera koli igra. Velikokrat sva z mammo njuno pozornost preusmerili nazaj k skupni deljeni pozornosti (usmerjeni na dejavnost) tako, da sva omenili, da kuža še ne pozna pravlјice in mu jo moramo prebrati do konca. Glede na literaturo (Marjanovič in Zupančič, 2006) sklepam, da sva tako delovali v območju njunega bližnjega razvoja, kar bi lahko bil razlog za napredek na kognitivnem področju, ki ga je mogoče razbrati iz slike 5 in 6.

Poleg tega pa je bila glede na moja opažanja in intervjuja z mammo in psihologinjo, za spremembe na področju ubogljivosti in pozornosti dvojčkov ključna sprememba v materinem vedenju. Kot je omenila sama, je po mojem vzoru spremenila pristop pri postavljanju zahtev; postala je striktnejša, vendar ne avtoritarna. Kadar M. in N. med igralnimi uricami nista upoštevala pravil in na primer nista želela pospraviti igrač, sem neprijetno dejavnost spremenila v tekmovanje »Kdo jih pospravi več v omaro« ali v nadaljevanje igre s stavki »Živali bomo dali spančkat« ali »Avtomobilčke bomo parkirali v garažo«. Kadar kljub vsemu nista sodelovala, sem se z igračo, ki je komunicirala z otrokoma preko mojega glasu, odpravila do njiju in potožila, da »sem zelo utrujena in si želim počitka«. Ob redkih situacija, ko tudi to ni zaleglo in sta nadaljevala z dejavnostjo, sem ju z roko nežno prekinila ter z njima sklenila kompromis. Če je sledilo branje slikanice, so pravlјico na naslanjaču poleg njiju, mame in psa, poslušale tudi igrače. Podobne pristope je N. S. uporabljala tudi izven igralnih uric in tako utrjevala njuno vedenje. Poleg večje striktnosti pa sem pri mami opazila tudi veliko kvalitativno spremembo v samem načinu izražanja kritike oz nezadovoljstva nad vedenjem otrok. Med prvimi srečanji je to počela z ignoriranjem oz. »odtegnitvijo« ljubezni in pozornosti, čemur bi lahko rekli čustveno izsiljevanje. Sedaj pa uporablja postavljanje mej vedenju otroka in

ju ne ignorira kot oseb, kar je za otrokov občutek varnosti in ljubljenosti izjemnega pomena.

Vsaka sprememba vedenja pa mora vztrajati nekaj časa, preden postane navada, kar bi lahko bil razlog za varianco rezultatov pri ocenjevanju ubogljivosti obeh dvojčkov na POV po prvih treh srečanjih.

Kadar se je med bratoma vnel prepir in sta bila drug do drugega agresivna, sem fizično stopila mednju, ju ločila, nato pa sva se z mamo vsaka z enim na kratko pogovorili. Dr. Pamela Oatis je na 5. Mednarodnem kongresu Združenja zakonskih in družinskih terapevtov (2014) povedala, da je fizična ločitev otrok prva stopnja pri razrešitvi konflikta, saj odrasla oseba tako poskrbi, da sta otroka varna. Kot predlaga, je najbolje, da takoj sledi razlaga »Morala sem poseči med vaju, ker bi se drugače kdo lahko poškodoval, tega pa ne smem pustiti. Nič ni narobe, če ti med igro kaj ni všeč ali se razjeziš, je pa pomembno, da poveš, kaj te moti in bratca ne udariš.« Z mamo sva vedno prijazno zahtevali, da se tisti, ki je brata udaril, opraviči in mu razumljivo pojasnili, zakaj je to potrebno. Kot je povedala mama, je enako ravnala tudi izven uric.

Konsistentno odzivanje na otrokovo vedenje ter postavljanje pravil in meja so ključni v otrokovem razvoju. Ustvarjajo varno okolje, kjer malček ve, kaj lahko pričakuje, kaj se od njega zahteva, kakšne so posledice njegovih dejanj, kaj sme in kaj ne (Žvelc, 2012). M. in N. sta dobila izkušnjo, da mama vztraja pri tem, kar reče in da se pravljica res ne bo začela, dokler se ne opravičita bratu ali igrače ne bodo pospravljene. Nista se več izmikala in poskušala ali se jima bo uspelo izmuzniti nalogi, ampak sta jo kar se da hitro opravila. Menim, da je bil ravno to razlog za znižanje občutka stresa, ki ga je pri sebi opazila mama, posledično pa sta bila mirnejša tudi otroka.

Manjšo tekmovalnost med bratoma, ki jo je med intervijujem na šestem srečanju omenila psihologinja, sem opazila tudi sama. Predvidevam, da je vsaj delno k temu pripomogla struktura iger, ki so bile zasnovane tako, da so spodbujale njuno medsebojno sodelovanje; sličice iz pasje torbe sta morala na primer vedno pokazati drug drugemu. Tudi skupno vodenje psa je bilo uspešno le, kadar sta sodelovala in ga oba klicala v isto smer oz. mu dajala enaka navodila. Psihologinja je poleg povečanega sodelovanja med fantoma opozorila tudi na M. potrebo po individualizaciji, ki se je med šestim druženjem kazala s pogostimi glasnimi vzkliki »Jaz sem M., jaz sem M.!«. Glede na okoliščine predvidevam, da brata (skoraj) vse stvari počneta skupaj in imata le redko priložnost razvijati talente in zadovoljevati potrebe, ki jima niso skupne. Vsak otrok se mora med procesom odraščanja prebiti iz varnega okolja diade z mamo in se razviti v sebi lastno osebnost (Praper, 1995). Enako velja za dvojčke, le da se mehanizem prenese na triado, torej vključuje tudi diferenciacijo od sorojenca. Skleпам, da so vzkliki M. njegov način izražanja in zadovoljevanja te potrebe.

Igre sem vedno poskušala prilagajati njenemu interesu. Z uporabo njima ljubih tematik sem ju spodbudila k dejavnosti in tako spontano podaljševala njuno pozornost. Najboljši učinek so imele igre, ki so vključevale urjenje motoričnih spretnosti, kot npr. lovljenje ribic, ki smo ga z magnetno ribiško palico izvajali na devetem in tretjem srečanju ali odpiranje zložnih slikic na kartončku, ki sta ga izvlekla iz pasje torbe. Dobila sem občutek, da so jima le-te dale največji občutek zadovoljstva, saj sta »to naredila sama«, mamino ploskanje, ki je pospremlilo njun uspeh, pa bi lahko še dodatno okrepil njuno zaupanje v lastne sposobnosti. Tudi Toličič in Similjanić (1979) omenjata, da med igro raste otrokova samozavest in se utrjuje motivacija za nadaljnje udejstvovanje.

Nepričakovano nizke ocene obeh fantov na POV in vtis skrajšanja pozornosti in zmanjšanja ubogljivosti, ki ga je dobila psihologinja po zadnjem srečanju, pripisujem svoji napaki v strukturiranju izvajane igre. Dejavnosti, napisane na kartončkih v pasji torbici so bile predolge ali preveč živahne, zaradi česar sta fanta težko ohranjala pozornost. Med igrami, ki so vsebovale veliko gibanja, sta sicer vztrajala zelo dolgo, vendar niso smele vsebovati veliko pravil. Lahko sta štiri minute skakala in štela poskoke, zelo težko pa ju je bilo prepričati, da bi se po desetih poskokih usedla na tla in izvlekla nov kartonček. Gibanje ju je tako prevzelo, da enostavno nista mogla nehati, igra na zadnjem srečanju pa je od njiju zahtevala ravno to. Dejavnost bi bilo bolje zasnovati drugače, z manj grobe in morda več fine motorike, ki bi jo dvojčka lahko izvajala sede. Kljub temu pa je moje opažanje, da je bilo vključevanje gibanja, lovljenja in premišljenega norenja v določeni količini prvi pogoj za zbranost M. in N. Poleg dejstva, da je gibanje njuna strast, sta se med fizično dejavnostjo sprostila, spoznavala omejitve svojega telesa, med dejavnostjo, ki je sledila, pa sta bila aktivnejša in pozornejša. Alternativna razlaga za nižje ocene po zadnjem srečanju, bi lahko bila tudi prisotnost neprijetnih čustev pri otrocih, saj sta vedela, da se tokrat vidimo zadnjič. Občutki strahu ali žalosti pa se pri otrocih pogosto manifestirajo v obliki neubogljivosti in nepozornosti.

Na področju pozornosti in ubogljivosti sem sama opazila še nekoliko drugačen napredek, ki pa iz rezultatov lestvice PUV ni razviden. Na prvih treh srečanjih pravljice nikoli nismo prebrali do konca, saj sta dečka postala preveč nemirna in nepozorna, medtem ko smo dejavnost od četrtega srečanja dalje vedno zaključili. Med sedmimi uricami smo prebrali celo dve pravljici! Razlog, da pozitivna sprememba ni razvidna iz ocen lestvice PUV, je ta, da sem pozornost ocenila na podlagi maksimalnega števila minut, posvečenih določeni dejavnosti, branje pa je bilo včasih krajše od drugih dejavnosti. Morda bi bilo bolje, da bi pozornost ocenjevala na podlagi povprečnega in ne maksimalnega števila minut, ali pa bi vsako dejavnost v tej komponenti ocenila ločeno.

Poleg vpliva igralnih uric na razvoja pozornosti in ubogljivosti dvojčkov sem merila tudi njihov učinek na verbalne spretnosti fantov. Glede na rezultate (glej tabelo 1 in 2), so imela naša srečanja najmanjši vpliv ravno na to področje otroškega razvoja. Tudi same

spremembe so se pokazale najkasneje, prve so bile vidne pri M. Razlogov za to je lahko več, od večje odzivnosti M.-ja na spodbude, do večjega števila napak pri njegovem govoru med spoznavnim srečanjem, zaradi česar bi bile spremembe v nadaljevanju lahko opaznejše. Ocena komunikacijskih spretnosti je bila v veliki meri odvisna tudi od tematike igre, kjer so prišle do izraza individualne razlike med dvojčkoma. M. je bil boljši pri štetju in poimenovanju živali, medtem ko so šle N. bolj od rok barve. Kadar so kartončki v pasji torbi vsebovali barve, je višjo oceno dobil N., kadar sta morala prešteti število živali na sliki, pa je bil spretnejši M. To je tudi razlog za precejšnjo razliko med bratoma pri oceni verbalnih spretnosti na POV po tretjem, četrtem in sedmem srečanju. Za zanesljivejše rezultate bi morala verbalne spretnosti opazovati na način, ki ne bi bil odvisen od vsebine igre.

Oba sta bila zelo dobra pri imenovanju prevoznih sredstev, kar je značilno za dečke njune starosti, ki se tipično navdušujejo nad vsem, kar se premika (Brizendine, 2010). Omenjeno tematiko sem uporabila na devetem srečanju, po katerem sem verbalne spretnosti obeh otrok ocenila enako.

Glede na raziskave, ki kažejo, da ima prisotnost psa pomirjajoč učinek na ljudi (Mrkun, 2014), sem predvidevala, da bi se učinek igralnih uric lahko pokazal tudi na tem področju, zato sem o tem med intervjujem vprašala mamo. Poročala je o nižjem občutku stresa pri sebi in otrocih, kar domnevam, da bi lahko bila posledica kužkove prisotnosti med igralnimi uricami.

Prisotnost psa že sama po sebi ne dovoljuje burnega odzivanja, saj se žival ob naglih gibih ali preglasnih zvokih prestraši. Ob preglasnih vzklkih se je Gloss umaknil in tako dvojčkoma pokazal, kakšno vedenje je zanj sprejemljivo. V želji po kontaktu s psom sta se fanta umirila, z njima pa tudi celotno dogajanje, kar bi lahko bil dodaten razlog za majši občutek stresa pri mami.

Kadar sta bila oba vpletena v interakcijo z mano, je mama pogosto božala psa in ga ogovarjala. Ko se nam je ponovno pridružila, sem opazila, da je bila mirnejša in bolj sproščena. Spremembe v njenem razpoloženju in vedenju so konsistentne z rezultati študij, ki kažejo, da neposreden stik s psom zviša nivo oksitocina in dopamina v možganih, kar povečuje občutek ljubezni in užitka, sproščenosti ter umirjenosti (Lind, 2009).

N. S. je omenila, da že skrb za enega otroka od odrasle osebe zahteva ogromno energije, dva izjemno dinamična štiriletnika pa jo včasih »Izmučita skoraj do smrti«. Med pogovorom je omenila, da zelo uživa, kadar ima priložnost biti sama z enim od otrok, kar pa se na žalost zgodi zelo redko. Moja prisotnost med igro bi lahko že sama po sebi vsaj za dobro uro zmanjšala mamin občutek, da mora popolnoma sama poskrbeti za oba otroka in

ji omogočila vsaj nekaj kratkih trenutkov, ki jih je lahko popolnoma posvetila le enemu od svojih otrok.

Opazila sem, da je bilo pri vseh dejavnostih ključno, da sva z mamo prebudili otroka v sebi, se prilagodili značilnostim njune razvojne stopnje in sledili njunim pobudam. Seveda sem imela kot izvajalka igralnih uric določen okvirni načrt, kaj bomo počeli in kako bo srečanje potekalo, vendar so največje spremembe in trenutke pristnosti med mamo in otrokoma inducirale ravno tiste dejavnosti, ki smo jih začeli spontano. Ko sta med igro nogomet s štetjem zdirjala na tobogan, se jima je mama pridružila in odigrala zapornico na vrhu tobogana, ki se je dvignila samo, če sta pravilno preštela do osem. Učinek pokvarjene zapornice je požel toliko smeha, da sta bila za štetje še veliko bolj motivirana, kot pri nogometu, hkrati pa je med njimi tremi ustvaril občutek bližine. Igra je bila vsem trem tako všeč, da smo jo večkrat igrali tudi izven uric.

V prvih minutah sedmega srečanja, ko smo ravno začeli s preštevanjem avtomobilčkov, s katerimi smo se igrali, sta dečka stekla do omare, se usedla vanjo in začela s prsti trkati po straneh. Dobila sem občutek, da sta jima funkcijska igra in sedenje v omari všeč, zato sem se jima pridružila in skupaj smo z zanimanjem šteli zvoke, ki smo jih proizvajali.

Nepozornost N. in M. in pogostejše kršenje pravil, sta bila vidna tudi v nadaljevanju sedmih igralnih uric in še med nekaterimi drugimi srečanji (šestem in zadnjem, glej grafa 1 in 2). Razlog bi morda lahko iskali v situacijskih dejavnikih, kot so počutje udeležencev, manjša telesna dejavnost dvojčkov čez dan ali preutrujenost ipd.

Pristnost in otroška razigranost sta prav tako sestavini, ki sta po mojem mnenju ključno prispevali k pozitivnim učinkom uric. Kot pravi Rogers, utemeljitelj na klienta usmerjene psihoterapije (1961), se spremembe najlažje dogajajo v pozitivnem, stimulativnem okolju, kjer imajo osebe med seboj dobre in ljubeče odnose. Mama je imela tak odnos s sinovoma že vzpostavljen, midva s kužkom pa sva ga morala še zgraditi in si pridobiti njihovo zaupanje. Glossu je to z mahajočim repkom in prijaznim pasjim pogledom uspelo že med prvim srečanjem, moja naloga pa je bila nekoliko težja. Po nasvetu pediatrinje in soustanoviteljice združenja Hand in hand parenting dr. med. Pamele Oatis (5. Mednarodni kongres Združenja zakonskih in družinskih terapevtov, 2014), sem bila med igro z dečkoma nekoliko nerodna in sem nekatere stvari izvedla slabše od njiju. Tako sem se med nogometom večkrat spotaknila ob žogo ali nerodno branila strel in pristala na tleh. Fantoma se je ob takem prizoru nasmeh vedno raztegnil do ušes in vsi skupaj smo se glasno smejali. Prvi tak trenutek se je zgodil med našim drugim druženjem in morda je tudi to pripomoglo k večji pozornosti in ubogljivosti med naslednjimi uricami. Glede na to, da strokovnjaki (Limond, Bradshaw in Cormack, 1997; Cirulli, Borgi, Berry, Francia in Allea, 2011) poročajo o katalizirajočem učinku, ki ga ima prisotnost psa na vzpostavljanje

otrokovih socialnih interakcij, sklepam, da je tudi prisotnost kužka med našimi srečanji vplivala na hitrejšo vzpostavitev odnosa med mano in dvojčkoma.

Predvidevam, da je vzpostavitev konsistentnega odnosa med mano in otrokoma glavni razlog za opazno višje ocene na področjih ubogljivosti in pozornosti, ki jih kažeta grafa med petim in predzadnjim srečanjem.

Na začetku srečanja sta mi pogosto pokazala predmet ali igračo, ki jima jo je podaril oče. Očitno je bilo, da pogrēšata njegovo bližino in jima njegova darila veliko pomenijo, kar je bilo pri N. še nekoliko bolj opazno. Igračo sem zato vključila v igro, kar se je pokazalo za zelo pozitivno. Tako smo začeli z igro Nogomet s štetjem, ki je bila za M. prelomna z vidika štetja; v petnajstih minutah je ob pomoči žoge desetkrat brez napake preštel do pet, z mamu pa so tudi izven uric igro stopnjevali in na predzadnjem srečanju je lahko brez napak prešteti do deset. To je zagotovo eden izmed razlogov za veliko število pravih besed, ki jih je M. izgovoril na devetem in desetem srečanju, ko smo se igrali s števili.

Čeprav ocene lestvice PUV ter intervjuja z mamu in psihologinjo kažejo, da so igralne urice s prisotnostjo psa imele določene pozitivne učinke na razvoj pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti dvojčkov ter zmanjšanje občutka stresa v družini, pa moram ob interpretaciji opozoriti na številne faktorje, ki so sooblikovali rezultate, a jih zaradi težke merljivosti nisem zajela v študijo.

Otroka sta se z mamu pred časom odselila od očeta in zaradi burnega odnosa med zakoncema sklepam, da sta že sam umik od vsakodnevnih stresnih situacij in stabilizacija življenjskih razmer vplivala na zmanjšanje stresa pri otrocih ter jima omogočila za razvoj stimulatивnejše okolje. Obiski pri očetu so med trajanjem naših srečanj postajali vse pogostejši, kontakt z očetom pa je za oblikovanje spolne vloge in razvoj vsakega dečka izjemno pomemben (Marjanovič Umek in Zupančič, 2004). Intervju bi za natančnejšo in celovitejšo sliko o dogajanju med srečanji in rezultatih lahko opravila tudi z očetom.

Mati je bila že pred spoznavnim srečanjem enkrat tedensko udeležena na psihoterapevtski obravnavi, kjer bi bila tema pogovora lahko tudi njen odnos z otroki, posledica česar bi lahko bil dober vpogled v njihovo dinamiko, ki sem ga opazila na spoznavnem srečanju. Predvidevam, da bi psihoterapevtski proces lahko pripomogel tudi k razmišljanju N. S. o pomenu pravil in meja za otroka, zaradi česar bi lahko postala striktnejša, otroka pa ubogljivejša.

N. in M. sta ob prvem srečanju vrtec redno obiskovala pol leta. Druženje z otroki, skupinske igre, upoštevanje učiteljic in njihova pedagoška usposobljenost so brez dvoma

pripomogli k napredku v razvoju socialnih, kognitivnih in motoričnih spretnosti dvojčkov ter posledično zmanjšali zaskrbljenost mame in znižali občutek stresa v družini.

Merska lestvica, ki sem jo uporabila za merjenje vpliva igralnih uric s prisotnostjo psa, kot sem že omenila, ni standardiziran merski pripomoček za merjenje pozornosti, ubogljivosti in verbalnih spretnosti in tudi sama nisem usposobljena za podajanje strokovnega mnenja o stopnji oz. napredku razvoja pri otrocih. Triletni študij biopsihologije mi je sicer dal nekaj osnov na tem področju, vendar bi bili rezultati strokovnjakov skoraj zagotovo vsaj nekoliko drugačni. Moja vloga med srečanji je bila dvojna; bila sem izvajalec in opazovalec, kar je zagotovo vplivalo na natančnost izmerjenih rezultatov; če sem se želela popolnoma posvetiti igri, je bilo včasih zelo težko natančno slediti številu neupoštevanih pravil s strani dvojčkov. Študija bi bila zagotovo bolj zanesljiva, če bi igralne urice posnela in jih kasneje natančneje pregledala skupaj usposobljenim strokovnjakom.

Morda bi bil primernejši tudi krajši časovni razpon ocen pri merjenju pozornosti, npr. deset stopenjska ocenjevalna lestvica in drugačen drugačen pristop k ocenjevanju ubogljivosti.

Kot prvi dve glavni pomanjkljivosti študije vidim predvsem odsotnost strokovnjaka s področja razvojne psihologije, ki bi lahko točneje ocenil, kakšen vpliv so igralne urice pravzaprav imele in sam način ocenjevanja, ki je bil zasnovan po principu opazovanja z udeležbo. Če bi želela rezultate objektivizirati, bi morale biti ocenjevalcev več. Kot tretje bi izpostavila še moje pomanjkanje znanja, s katerim bi urice lahko zasnovala bolje in učinkoviteje.

Z največ težavami sem se, še posebej na začetku, ko otrok še nisem dobro poznala, soočala ravno pri izboru dejavnosti. Zaradi pomanjkanja izkušenj na področju otroške igre nisem bila prepričana o optimalni dolžini in težavnosti posamezne dejavnosti, poleg tega pa je bila dejanska izvedba igre pogosto pod velikim vplivom situacijskih dejavnikov kot npr. razpoloženja dvojčkov. Pri boljšem strukturiranju dejavnosti so mi najbolj koristile izkušnje iz preteklih srečanj; tisto, kar je dvojčkoma narisalo največji nasmeh na obraz, sem poskušala naslednjič, v nekoliko spremenjeni različici, ponoviti.

Nekajkrat sem se srečala tudi z dilemo ali sploh in na kakšen način svetovati mami, ki si je napotkov sicer želela, vendar jaz zanje nisem strokovno usposobljen. Na podlagi pogovora s psihologinjo sem se kljub temu enkrat odločila, da mami, na nedirektiven način, predstavim določene informacije in tako poskušam vplivati na njeno vedenje. Otroka, sta imela prvih pet srečanj vsakič s seboj vsak po eno plastenko kokakole, ki sta jo spila do konca igralnih uric. Zaradi kofeina, ki ga vsebuje, se mi je zdela omenjena pijača za otroka njune starosti zelo neprimerna, lahko pa bi prispevala tudi k njuni povišani splošni dejavnosti. Mami sem zato omenila, da bi bilo za lažje večerno odpravljanje v posteljo

morda koristno, da M. in N. vsaj v popoldanskih urah ne bi uživala poživljajočih pijač. Njen odziv je bil zelo pozitiven in med naslednjimi srečanji sta se fanta odžejala z vodo.

Na splošno sem igralne urice s prisotnostjo psa doživljala zelo pozitivno in v njih neizmerno uživala. Dvojčka sta mi s svojo otroško navihanostjo, nasmehom do ušes, neizmerno pristnostjo in pozitivnim odzivom vedno znova dala motivacijo za prihodnje delo, kuža pa mi je ob začetku vsakih uric pomagal »prebiti led« in se otresti skrbi »kaj, če to ali ono ne bo v redu ...«. Ko sedaj, ob koncu, pogledam na vseh dvanajst srečanj, se ne morem otresti občutka, da so mi mama in fanta pravzaprav dali več, kot sem jaz ponudila njim. N. S. mi je s svojim neizmernim zaupanjem omogočila, da sem dobila prve prave praktične izkušnje z delom na področju psihologije, dvojčka, pa sta dokončno utrdila mojo odločitev o tem, da svojo karierno pot nadaljujem na področju terapije otrok.

3 ZAKLJUČEK IN SKLEPI

Če povzamemo rezultate, lahko opazimo, da je skupni mehanizem v ozadju večine izmerjenih napredkov pri dvojčkih pravzaprav sprememba v vedenju mame. Otroka pri štirih letih starosti še nimata izgrajene trdne osebnosti, saj se struktura ega v interakciji s pomembnimi bližnjimi v tem obdobju še oblikuje (Žvelc, 2012). Vsako spremenjeno vedenje N. S. je dečkoma predstavljalo priložnost za nov odziv, ki ga bosta, če bo učinkovitejši kot obstoječi, v prihodnosti morda vgradila v svojo osebnost.

Prisotnost psa se je skladno z literaturo pokazala kot zelo pozitivna in stimulatívna za vso družino, najbolje pa se je kuža izkazal v vlogi motivatorja, ki je spontano podaljševal pozornost in ves čas srečanj ustvarjal sproščeno vzdušje. S svojim vzornim vedenjem je po principu modelnega učenja pri N. in M. spodbujal ubogljivost in potrpežljivost.

Podobno je mama pri postavljanju pravil in omejitev otrokoma prevzela moje vedenje med igralnimi uricami. Zelo pomembno se mi je zdelo, da se na otroka nikoli nisem drla in sem tudi v konfliktnih situacijah ohranila mirno vzdušje, kar predvidevam, da je pri dvojčkih izzvalo pozitivno spremembo v vedenju in upoštevanje pravil, mater pa stimuliralo, da je podoben princip uporabila tudi izven naših druženj.

Ann Cattanach (2003) opisuje sodelovalno strukturo igralne terapije in opazila sem, da je bila za uspeh igralnih uric struktura izjemno pomembna. Igre so morale biti dovolj predvidljive, da so vsem trem udeležencem in psu nudile določeno stopnjo varnosti, hkrati pa dovolj fleksibilne, da smo skupaj ustvarjali trenutke pristnosti in bližine.

Otroka sta najbolj uživala v igrah, ki so vsebovale dejavnosti, ali predmete z interesantno vsebino, kot npr. prevozna sredstva, navdušena pa sta bila tudi nad dejavnostmi, ki so vključevale preizkušanje motoričnih spretnosti. Nujno je bilo, da sem poleg iger, za katere sem predvidevala, da bodo spodbudile razvoj kognitivnih sposobnosti otrok, v srečanja vključila tudi tiste, ki jih dvojčka v prostem času najraje igrata. Moje opažanje je, da sta se med tovrstnimi dejavnostmi sprostila, predvsem pa z najmanj spodbude z moje ali mamine strani podaljševala svoj obseg pozornosti.

Konsistentnejše pozitivne spremembe na področju podaljševanja fokusa pozornosti, večje ubogljivosti in spretnejše uporabe besed v komunikaciji dvojčkov so se začele kazati šele po šestem srečanju, zaradi česar menim, da bi bilo koristno celotno delo raztegniti na daljše časovno obdobje. Ocenjujem, da bi bile igralne urice s prisotnostjo psa najbolj efektivne, če bi se srečali štiriindvajsetkrat, zadnjih dvanajstih srečanj pa bi bilo zastavljenih tako, da bi vsak izmed fantov z mano in kužkom posamično preživel nekaj časa. Tako bi bil prvi dvojček trideset minut z mamo, medtem ko bi se drugi igral z mano in psom, v drugi polovici igralnih uric pa bi se zamenjali. Glede na starost dvojčkov in njune razvojne potrebe predvidevam, da bi s takšno strukturo uric pri N. in M. lahko spodbudila proces

individualizacije. Kot zaključek bi se mi zdelo smiselno ohraniti skupno branje pravljice, kar bi služilo kot uvod v ponovno skupinsko dinamiko.

Predvidevam, da bi takšen način dela pri mami še nekoliko zmanjšal občutek stresa in ji omogočil, da v odnos z vsakim izmed otrok bogati s še več bližine in zaupanja.

Če povzamem rezultate študije primera, ugotavljam, da so igralne urice s prisotnostjo psa imele pozitiven vpliv na družino, predvsem na področju zniževanje občutka stresa posameznih članov in spremembe v materinem vedenju, pri postavljanju pravil, kar se je zrcalilo v večji ubogljivosti in poslušnosti otrok. V obzir je treba vzeti tudi druge okoljske in situacijske dejavnike kot na primer trenutno počutje udeležencev, udeležnost matere v psihoterapiji, pogostejši obiski očeta, obiskovanje vrtca itd., ki so zagotovo pripomogli k napredku v razvoju otrok in posledično vplivali na rezultate študije.

Zaradi kvalitativnega pristopa ocenjevanja in nereprezentativnega vzorca, na katerem je bila študija izvedena, opažanj ne moremo posplošiti na celotno populacijo, lahko pa zaključim, da je bil struktura igralnih uric s prisotnostjo psa za dotično družino ustrezna in je facilitirala pozitivne spremembe. Menim, da bi tovrsten pristop lahko predstavljal učinkovito metodo za stimulacijo razvoja otrok in zniževanje občutka stresa v družini.

4 LITERATURA IN VIRI

Aarnoudse-Moens, C. H. S., Weisglas-Kuperus, N., Bernard van Goudoever, J. in Oosterlaan, J. (2009). Meta-Analysis of Neurobehavioral Outcomes in Very Preterm and/or Very Low Birth Weight Children. *Pediatrics*, 124 (2), 717–729.

Almqvist, B. (1994). Educational toys, creative toys. V: Goldstein, J. H. (ur.), *Toys, play and child development*. Cambridge: Cambridge University Press.

Anderson, K. in Olson, M. (2006). The value of a dog in a classroom of children with severe emotional disorders. *Anthrozoös*, 19, 35–49.

Beetz, A., Hediger, K., Julius, H., Balzer, H. in Turner, D. C. (2010). Stress reduction in children in the presence of a real dog, a stuffed toy dog, or a friendly adult. Pridobljeno aprila 2014 na http://www.sopaed.uni-rostock.de/fileadmin/Isoheilp/Stress_reduction_in_children_in_the_presence_of_a_real_dog_a_stuffed_toy_dog_or_a_friendly_adult.pdf

Beck-Dvoržak, M. (1992). Lječenje igrom (play therapy). V: Nikolič, S. 1992.

Boyd Webb, N. (1996). *Social Work Practice with Children*. New York: The Guildford Press.

Bouchard, F., Landry, M., Belles-Isles, M. in Gagnon, J. (2004). A magical dream: a pilot project in animal-assisted therapy in pediatric oncology. *Can, Oncol Nurs J*, 14, 14-7.

Brizendine, L. (2010). *Moški možgani*. Ljubljana: Založba Modrijan

Bruce, T. (1996). *Helping young children to play*. Bristol: Hodder Headline Plc.

Cattanach, A. (2003). *Introduction to Play Therapy*. New York: Routledge.

Cirulli, F., Borgi, M., Berry, A., Francia, N. in Alleva, E. (2011). Animal-assisted interventions as innovative tools for mental health. *Ann Ist Super Sanità*, 47, 341–348.

Damast, A. M., Tamis-LeMonda, C. S. in Bornstein, M. (1996). Mother-child play: Sequential interactions and relation between maternal beliefs and behaviours. *Child Development*; 67, 1752–1766

Dixon, B. (1992). *Playing them false- a study of children's toys, games and puzzles*. London: Trentham books.

Duran, M. (1995). *Djete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Esteves, S. V. in Stokes, T. (2008). Social effects of a dog's presence on children with disabilities. *Anthrozoos*, 21 (1), 5–15.

Ilič, N. (2013). *Terapija s pomočjo živali – kaj to je in kako jo lahko uporabimo*. Ljubljana: Lunba.

Kanalec, T., Miklavič Ivančič, M. (2013). Terapevtski psi pomagajo učencem pri premagovanju njihovih učnih težav. Pridobljeno maja 2014 na <http://www.zrss.si/utmis2013/?lnk=gradiva>.

Limond J. A., Bradshaw J. W. S. in Cormack K. F. M. (1997). Behavior of children with learning disabilities interacting with a therapy dog. *Anthrozoös*, 10, 84–89.

Lind, N. (2009). *Animal Assisted Therapy Activities to Motivate and Inspire*. Lombard, IL:

Lock, A., Service, V., Brito, A. in Chandler, P. (1989). The social structuring of infant cognition. V: A. Slater in G. Bremner (ur.), *Infant Development*. Sussex: Lawrence Erlbaum Assoc.

Ginsburg, K. R. (2007). The Importance of Play in Promoting Healthy Child Development and Maintaining Strong Parent-Child Bonds. *Pediatrics*, 119 (1), 182–191.

Marinšek, M. in Tušak, M. (2007), *Človek – žival: zdrava naveza*. Maribor: Založba Pivec.

Marjankovič Umek, L. in Lešnik Musek, P. (1998). Otrokov razvoj in učenje v simbolni igri. *Psihološka obzorja*, 1, 25–48.

Marjankovič Umek L. in Zupančič, M. (ur.) (2004). *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Marjankovič Umek, L. in Zupančič, M. (2006). *Psihologija otroške igre od rojstva do vstopa v šolo*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

- Marjanovič, L. (1981). *Igra in igrače*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Melson, G. S. (2002). Psychology and the study of human-animal relationships. *Society Animals*, 10, 347–352.
- Melson, G. S. (2003). Child development and the human-companion animal bond. *American Behavioural Scientist*, 47, 31–39.
- Mrkun, S. (2014). *Osnove dela s terapevtskim psom: izobraževanje za terapevtske pare in strokovne delavce*. Neobjavljeno gradivo.
- Oatis, P. (2014). Hand in hand parenting. Prispevek je bil predstavljen na 5. Mednarodnem kongresu Združenja zakonskih in družinskih terapevtov, ki je potekal 11. in 12. aprila v Ljubljani.
- Oerter, R. (1993). *Psychologie des Spiels. Ein Handlungstheoretischer Ansatz*. Munchen: Quintessenz.
- Oravetz, R. (2014). *Zapiski s predavanj*. Neobjavljeno gradivo.
- Parish-Plass, N. (2008). Animal-assisted therapy with children suffering from insecure attachment due to abuse and neglect: a method to lower the risk of intergenerational transmission of abuse? *Clin Child Psychol Psychiatry*, 13, 7–30.
- Praper, P. (1993). Za razvojno fazo specifične igre. *Psihološka obzorja*, 2 (3/4), 159–171.
- Praper, P. (1995). *Tako majhen pa že nervozen!?* *Predsodki in resnice o nevrozi pri otroku*. Nova Gorica: Založba Educa.
- Redefer L. A. in Goodman J. F. (1989). Brief report: pet-facilitated therapy with autistic children. *Jurnal of Autism and Developmental Disorders*, 19, 461–467.
- Rogers, C. R. (1961). *On Becoming a Person: a Therapist's View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin.
- Rogoff, B. (1990). *Apprenticeship in thinking: Cognitive development in social context*. Oxford: Oxford University Press.
- Sams, M. J., Fortney, E. V., Willenbring S. (2006). Occupational therapy incorporating animals for children with autism: A pilot investigation. *American Journal of Occupational Therapy*, 60, 268–274.

Schaefer, C. E. in O'Connor K. J. (1994). *Handbook of Play Therapy, Advances and Innovations*. John Wiley & Sons.

Silva K., Correia R., Lima M., Magalhaes A. in de Sousa, L. (2011). Can dogs prime autistic children for therapy? Evidence from a single case study. *J Altern Complement Med*, 17, 655–659.

Solomon, O. (2010). What a dog can do: chilren with autism and therapy dogs in social interaction. *ETHOS, Journal of the Society for Psychological Anthropology*, 38, 143–166.

Timberlake, M. E. in Moore Cutler, M. (2001). *Developmental Play Therapy in Clinical Social Work*. Massachusetts: Allyn and Bacon.

Toličič, I. (1961). *Otroka spoznamo v igri*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Tolčič, I. in Similjanić V. (1979). *Otroška psihologija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind and society*. Cambridge: MA: Harvard University Press

Wallace, R. (2012). Canines contribute to health. Pridobljeno maja 2014 na <http://www.newuniversity.org/2012/02/news/canines-contribute-to-health/>

Zupančič, M. (1999). *The development of object-play in the first two years of child's life*. Ljubljana: i2, Lugano: Centro Studi Universitari Internazionali.

Zupančič, M. (2000). Spoznavni razvoj v prvem letu življenja: izziv Piagetovi teoriji. *Psihološka obzorja*, 9 (2), 7–32.

Zupančič, M. in Cecić Erpič, S. (1998). Razvoj zgodnjih oblik interakcije med mamo in malčkom: prečna primerjava. *Anthropos*, 4–6, 32–54.

Zupančič, M., Gril, A., Cecić Erpič, S. in Puklek, M. (1999). *Priročnik za vrednotenje dojenčkove/malčkove igre s predmeti v samostojnem in interaktivnem pogojju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.

Žvelc, G. (2012). *Razvojne teorije v psihoterapiji*. Ljubljana: Littera Picta